

Standarde de calitate ale activității avocaților care acordă asistență juridică garantată de stat în cauzele cu implicarea persoanelor cu dizabilități intelectuale și psihosociale

*“Acest material a fost elaborat de CNAJGS cu sprijinul Programului de finanțare a inițiativelor/proiectelor de schimbare în domeniul drepturilor omului. Programul dat este realizat cu participarea Institutului de Reforme Penale în cadrul Proiectului **“Consolidarea capacităților tehnice ale instituțiilor naționale pentru promovarea și protecția drepturilor omului”**, finanțat de Ministerul Afacerilor Externe al Danemarcei și implementat de Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare. Opiniile exprimate în această publicație aparțin autorilor și nu reflectă neapărat punctul de vedere sau politicile Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare sau ale Ministerului Afacerilor Externe al Danemarcei”.*

© Toate drepturile asupra publicației sunt rezervate Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat, Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare și Institutului de Reforme Penale. Atât publicația, cât și fragmente din ea nu pot fi reproduse fără indicarea sursei. Opiniile exprimate în acest ghid aparțin autorilor care își asumă responsabilitatea pentru ele și nu reflectă în mod necesar opinia Consiliului Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat, Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare sau a Institutului de Reforme Penale

CUPRINS

PRELIMINARII

Capitolul I. PRINCIPII ȘI RECOMANDĂRI GENERALE APLICABILE ACTIVITĂȚII DE ACORDARE A ASISTENȚEI JURIDICE PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI INTELLECTUALE ȘI PSIHOSOCIALE.

1.1 Principii generale privind drepturile persoanelor cu dizabilități intelectuale și psihosociale implicate în procesul penal, contravențional și civil.

1.2 Comunicarea avocatului cu persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale implicată în cauze civile, contravenționale și penale.

Capitolul II. ASISTENȚA JURIDICĂ ACORDATĂ PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI INTELLECTUALE ȘI PSIHOSOCIALE ÎN CAUZE CIVILE.

2.1. Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale în cazurile care pot fi rezolvate prin mediere sau împăcarea părților.

2.2 Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale la faza de intentare a procesului civil în fața primei instanțe.

2.3 Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale la faza de pregătire a pricinii civile pentru dezbaterile judiciare.

2.4. Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale la faza dezbaterilor judiciare.

2.5 Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale în cadrul exercitării căilor de atac.

2.6 Asistența juridică garantată de stat acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale la faza de executare a hotărârilor judecătorești.

Capitolul III. ASISTENȚA JURIDICĂ ACORDATĂ PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI INTELLECTUALE ȘI PSIHOSOCIALE ÎN PROCESUL PENAL

3.1. Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale ce are calitate de bănuit/învinuit la faza de urmărire penală.

3.2 Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale la aplicarea medierii și împăcării părților în procesul penal.

3.3 Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale ce are calitate de inculpat la faza de judecare a cauzei penale.

3.4 Asistența juridică acordată la aplicarea măsurilor de constrângere cu caracter medical față de persoanele cu dizabilități intelectuale sau psihosociale.

3.5 Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale care are calitate de inculpat în cadrul căilor de atac.

3.6 Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale victimă în procesul penal.

3.7 Asistența juridică garantată de stat acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale care are calitatea de martor în procesul penal.

Capitolul IV. ASISTENȚA JURIDICĂ A PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI INTELLECTUALE ȘI PSIHOSOCIALE ÎN PROCESUL CONTRAVENȚIONAL

4.1 Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale cu statut de contravenient la faza de constatare a faptei contravenționale.

4.2 Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale cu statut de contravenient în cadrul judecării cauzei contravenționale.

4.3 Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale în cadrul exercitării căilor de atac.

4.4 Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale la faza de executare a sancțiunilor contravenționale.

Capitolul V. TIPOLOGIA TULBURĂRILOR PSIHICE (SUPLIMENT)

PRELIMINARII

Conceptul de dizabilitate.

Potrivit Convenției ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, **dizabilitatea** este un concept în evoluție și rezultă din **interacțiunea** dintre **persoană** și **barierele atitudinale și de mediu** care împiedică **participarea activă și eficientă în condiții de egalitate cu ceilalți**.

Prin definiția expusă, Convenția Organizației Națiunilor Unite (ONU) privind drepturile persoanelor cu dizabilități (CDPD) marchează o schimbare de paradigmă în modul în care este conceptualizată dizabilitatea. CDPD consideră persoanele cu dizabilități ca fiind deținătoare de drepturi, în mod egal, cu celelalte persoane și plasează individul în centrul tuturor deciziilor care îl afectează.

Termenul de dizabilitate este definit în art. 2 din *Legea nr. 60 din 30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități*. În sensul legii indicate *supra* **dizabilitatea** este un termen generic pentru afectări/deficiențe, limitări de activitate și restricții de participare, care denotă aspectele negative ale interacțiunii dintre individ (care are o problemă de sănătate) și factorii contextuali în care se regăsește (factorii de mediu și cei personali).

Din textul art. 2 din *Legea nr. 60 din 30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități* rezultă că **persoană cu dizabilități** este persoana cu deficiențe fizice, mintale, intelectuale sau senzoriale, deficiențe care, în interacțiune cu diverse bariere/obstacole, pot îngreuna participarea ei deplină și eficientă la viața societății în condiții de egalitate cu celelalte persoane.¹

După definiția dizabilității expusă în preambulul CDPD și art. 2 a Legii nr. 60 din 30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, **dizabilitatea nu este boala**, ci constă în dificultatea de exercitare a drepturilor care apar din interacțiunea deficienței permanente sau de lungă durată (bolii) și aranjamentele de mediu și sociale.

1

Art. 1 din CDPD

În legislația națională nu există o concesie în partea ce ține de terminologia folosită în raport cu persoanele cu dizabilități intelectuale și psihosociale, fiind utilizați termeni ca „martorul ce suferă de o boală psihică²”, „persoană care s-a îmbolnăvit de o boală psihică”³ etc.

Pentru a oferi o claritate, prezentăm definițiile și tipologia dizabilităților mintale, după cum urmează:

Dizabilitatea psihosocială poate fi definită ca limitări de activitate și restricții de participare care apar din interacțiunea unei persoane cu un diagnostic psihiatric și bariere determinate de normele sociale, legale, de mediu cu preponderență stigma și discriminarea.

Istoria ne oferă exemple nenumărate de oameni care au avut rezultate profesionale remarcabile și au adus contribuții imense în literatură, artă, economie, politică și știință deși prezentau diverse dizabilități psihosociale. Cu regret, cei mai mulți oameni care se află în această situație sunt ținuți captivi de sistemul de sănătate, de societate, chiar de familie, ajungând chiar ei înșiși să creadă că nu au capacitatea de a lua nici un fel de decizie și că nu vor avea niciodată o viață activă.

Terminologia folosită pentru a descrie dizabilitățile psihosociale diferă enorm. Adicional, diagnoza de ” boala mintală” nu este standardizată la nivel mondial. În diferite părți ale lumii se folosesc diferite sisteme de clasificare. Utilizatorii serviciilor de sănătate mintală nu pot fi etichetați în conformitate cu o anumită diagnoză. Din toate aceste motive, actorii implicați în actul de justiție vor evita bazarea pe diagnoze în calitate de factori de prognozare și indicatori ai abilității victimei sau martorului de a participa pe deplin într-o investigație sau oricare alt comportament particular.

La categoria largă a tipurilor/felurilor de *dizabilitate psihosocială*, fără a fi limitată, se atribuie:

- **Depresia** - în cea mai ușoară formă, depresia poate desemna doar o dispoziție proastă. Aceasta nu te oprește să duci o viață normală, dar totul pare să fie mai greu de făcut și pare să fie neimportant. În forma sa severă, depresia majoră (clinică) poate pune în pericol viața, generând și idei de suicid.

2Art. 105 alin 5 Cod de procedură penală

3 Art. 95 alin 1 Cod penal

- **Anxietatea**- este o stare resimțită de noi toți periodic. Majoritatea persoanelor o descriu ca pe o senzație de tensiune, incertitudine și frică. Dacă anxietatea se menține pentru o perioadă îndelungată de timp, persoana va simți că îi este dificil să facă față vieții de zi cu zi. Anxietatea poate deveni severă, oamenii se pot simți fără puteri, fără control.
- **Atacul de panică** - este un răspuns exagerat al corpului la o senzație de frică, stres sau agitație. Se manifestă prin bătăi aritmice ale inimii, senzație de leșin, transpirație, greață, dureri în piept, disconfort al respirației, senzația de pierdere a controlului, tremur în membre. Oamenii pot avea senzația că înnebunesc, își pierd cunoștința sau au un atac de cord. Ei sunt convinși că ar putea muri în cursul acestui atac - ceea ce este o experiență teribilă.
- **Tulburarea obsesiv- compulsivă**- este descrisă ca o tulburare de anxietate. Condiția are două părți principale: *obsesiuni și impulsuni*. Obsesiunile sunt gândurile nedorite, imagini, îndemnuri sau dubii ce apar repetat în minte persoanei. De exemplu, gândul că persoana a fost contaminată de murdărie și bacterii sau apariția unui impuls neașteptat de a răni pe cineva. Impulsurile sunt acțiuni repetate pe care persoana simte că trebuie să le facă. Aceasta ar putea fi, de ex., verificarea repetată a ușii pentru a se asigura că este încuiată sau o frază specifică repetată de multe ori la rând.
- **Fobii** - o fobie este o formă extremă de frică sau anxietate declanșată de o situație particulară (de ex., ieșirea afară) sau un obiect (cum ar fi păianjenii) chiar și atunci când nu există nici un pericol.
- **Schizofrenia**- se manifestă prin idei delirante (convingeri neobișnuite), halucinații vizuale sau auditive (auzirea vocilor) dar și apatie, inactivitate, deconectare. Simptomele schizofreniei pot fi dezorganizate și au un impact asupra abilității unei persoane de a îndeplini sarcinile zilnice, cum ar fi mersul la serviciu, menținerea relațiilor cu alte persoane, îngrijirea personală. În mass media există mai multă dezinformare despre schizofrenie decât despre orice alt tip de probleme de sănătate mintală. *O diagnoză a schizofreniei nu înseamnă "personalitate divizată" și nu indică că cineva va ajunge rapid de la o situație de calm la una în*

afara controlului. Articolele senzaționale din presă tind să prezinte persoanele cu schizofrenie drept periculoase, chiar dacă majoritatea persoanelor diagnosticate cu schizofrenie nu comit infracțiuni cu atât mai mult violente. Unii cred că persoanele care aud voci sunt periculoase, dar de fapt vocile sugerează mai degrabă să îți aduci ție prejudicii decât celor din jur.

- **Tulburarea bipolară (tulburare maniaco-depresivă)** - experiența schimbărilor extreme de dispoziție - de la perioade de comportament supra activ, excitat, cunoscut ca ” manie” sau ” epizoade maniacale” până la depresie profundă. Între aceste urcușuri și coborâșuri severe, aceste persoane ar putea avea perioade stabile. Unele persoane, de asemenea aud sau văd lucruri pe care cei din jur nu le văd și nu le aud (cunoscut ca halucinații vizuale sau auditive) sau convingeri neobișnuite, neîmpărtășite (cunoscute ca iluzii/idei delirante).
- **Tulburări de personalitate** - sunt caracterizate prin modele inadaptable de durată ale comportamentului, cogniției și ale trăirilor interioare, de care persoana dă dovadă în mai multe contexte și care deviază considerabil de la modele acceptate în cultura și mediul în care trăiește individul. Aceste modele se dezvoltă la o vârstă tânără, sunt inflexibile și sunt asociate cu suferință, stres semnificativ sau dizabilitate.

Dizabilitatea intelectuală este un termen utilizat pentru a defini starea unei persoane care are anumite limitări la nivelul funcționării mintale și al abilităților de comunicare, socializare și de autoservire. Dizabilitatea intelectuală se caracterizează prin afectarea facultăților de inteligență la nivel global: capacitățile cognitive, de comunicare, motorii și sociale. Ea poate fi acompaniată de anumite restricții în funcționarea adaptativă în următoarele domenii: comunicare, viață de familie, autoîngrijire, aptitudini sociale/interpersonale, uz de resursele comunității, autoconducere, aptitudini școlare funcționale, ocupație, timp liber, sănătate și securitate. În lumina noii paradigme (conform Convenției⁴ și legislației naționale⁵) dizabilitatea intelectuală este definită ca restricție de participare și exercitare a drepturilor sale în condiții de egalitate.

⁴ Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități

Este important de reținut că persoanele cu dizabilități intelectuale se dezvoltă ca și celelalte persoane , doar că au nevoie de o perioadă mai îndelungată de timp pentru a însuși anumite deprinderi și/sau abilități. Astfel, ele necesită mai mult timp pentru a învăța să vorbească, să meargă, să obțină anumite abilități de autonomie, cum ar fi îmbrăcatul, dezbrăcatul etc. Totuși, unele persoane cu dizabilități intelectuale pot să nu conștientizeze anumite pericole și riscuri cu care se pot confrunta în viața de zi cu zi și care le pot afecta siguranța personală. Din această cauză persoanele cu dizabilități intelectuale pot avea nevoie de un anumit suport și supraveghere.

Nu există tipuri de dizabilitate intelectuală. Însă, unele afecțiuni sunt asociate cu dizabilitatea intelectuală: sindromul Down, Autismul, Hiperactivitatea și deficitul de atenție și sindromul Asperger.

Atenție! Aceste afecțiuni pot fi însoțite de dizabilitate intelectuală, însă ele nu sunt tipuri sau clasificări ale dizabilității intelectuale.

- **Sindromul Down-** apare la oamenii care s-au născut cu un cromozom în plus. Acest cromozom produce o combinație tipică de trăsături, pe lângă caracteristicile moștenite. Sindromul Down *se manifestă printr-o dezvoltare întârziată și prin dificultăți generale de învățare.* Oamenii cu această afecțiune au câteva trăsături fizice comune: profil teșit, ochi dispuși pieziș și o singură linie adâncă în palmă. Mulți dintre ei sunt foarte sociabili și pot duce o viață independentă la maturitate.
- **Autismul-** oamenii cu autism pot avea dificultăți de învățare serioase sau dimpotrivă, pot să aibă o inteligență peste medie. Ei au dificultăți în trei sectoare ale dezvoltării: *interacțiunea socială-* sunt indiferenți, pasivi față de alte persoane sau au o manieră pompoasă de a interacționa; *comunicarea socială-* nu comunică deloc prin limbaj sau nu înțeleg nuanțele de sens; *imaginația-* nu sunt capabili să joace roluri, dar manifestă uneori interes bizar pentru date și cifre.
- **Hiperactivitate cu deficit de atenție-** este un termen utilizat pentru a descrie condiția oamenilor ce se confruntă cu dificultăți de lungă durată în ceea ce

⁵ Legea nr. 60 din 30.03.12 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități

privește: *atenția*- nu sunt capabili să se concentreze, sunt uituci, dezorganizați, li se distrage cu ușurință atenția; *hiperactivitatea*- sunt întotdeauna agitați și în mișcare; *comportamentul impulsiv*- au tendința de a întrerupe interlocutorii, vorbesc atunci când nu sunt întrebați, nu sunt capabili să aibă răbdare.

- **Sindromul Asperger-** este considerat o formă mai atenuată de autism. Dificultățile cu care se confruntă oamenii care suferă de această afecțiune sunt: *comunicare socială*- au un limbaj formal, limitat la aceleași expresii, au dificultăți în inițierea unei conversații, le este dificil să respecte regulile de ascultare; *interacțiune socială*- relaționează dificil, au dificultăți în exteriorizarea și recunoașterea sentimentelor, în înțelegerea expresiilor faciale, a contactului vizual și a altor forme de comunicare non-verbală; *imaginație*- au o arie restrânsă de interese, uneori numai unul, care devine obsesie, cu dificultate inventează povești; *încredere în rutină*- preferă să urmeze zilnic același drum și să vadă lucrurile într-un anumit fel. Întâmplările neașteptate și schimbările de rutină îi pot face foarte anxioși.

Diferențele esențiale dintre cele două forme de dizabilitate pot fi rezumate la următoarele:

DIZABILITATE INTELECTUALĂ	DIZABILITATE PSIHOSOCIALĂ
Este o condiție care durează întreaga viață	Este o disfuncție care afectează sentimentele și comportamentul
Nu se vindecă	Se vindecă
Apare de obicei înaintea vârstei de 18 ani	Poate apărea la orice etapă a vieții
Afectează IQ (coeficientul general de inteligență)	Nu afectează nivelul intelectual, în afară de cazul în care este însoțită de o dizabilitate
Întâmpină dificultăți de învățare și înțelegere și are nevoie de suport pentru a le depăși	Este menținut un nivel bun de autonomie și funcționare în societate

Capitolul I. PRINCIPII ȘI RECOMANDĂRI GENERALE APLICABILE ACTIVITĂȚII DE ACORDARE A ASISTENȚEI JURIDICE PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI INTELLECTUALE ȘI PSIHOSOCIALE.

1.1 Principii generale privind drepturile persoanelor cu dizabilități intelectuale și psihosociale implicate în procesul penal, contravențional și civil.

- **Principiul egalității și nediscriminării.**

Conform art. 5 din Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități statele părți recunosc faptul că toate persoanele sunt egale în fața legii și sub incidența legii și au dreptul fără nici un fel de discriminare la protecție egală și beneficiu egal al legii. Convenția prevede că statele părți vor interzice toate tipurile de discriminare pe criterii de dizabilitate și vor garanta tuturor persoanelor cu dizabilități protecție juridică egală și efectivă împotriva discriminării de orice fel.

Fiind parte a Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități statul Republica Moldova este obligat să îndeplinească un șir de măsuri utilizând toate instrumentele și mijloacele posibile, atât la nivel legislativ, cât și administrativ, pentru a asigura respectarea dreptului la nediscriminare și egalitate a persoanelor cu dizabilități intelectuale și psihosociale.

Principiul egalității și nediscriminării trebuie să fie abordat de avocat prin prisma egalității de oportunități, în mod efectiv, pe toată durata acordării asistenței juridice garantate de stat și pentru toate persoanele cu dizabilități.

Recomandări cu privire la implementarea principiului egalității și nediscriminării:

Avocatul trebuie să țină cont că este interzisă orice formă de discriminare privind accesul persoanelor cu dizabilități intelectuale și psihosociale la serviciile oferite de autoritățile publice și alte servicii și bunuri disponibile publicului în care se încadrează și

asistența juridică garantată de stat și va trata egal persoanele aflate în situații egale și diferențiat persoanele aflate în situații inegale.

Avocatul este obligat să vegheze ca exercitarea oricărui drept prevăzut de lege să fie asigurată fără nici o discriminare bazată, în special, pe dizabilitate, sex, pe rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau oricare altă situație.

În cazul depistării unei situații de discriminare avocatul trebuie să aducă la cunoștința persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale mecanismul de protecție împotriva discriminării.

- **Principiul realizării acomodării rezonabile.**

Conceptul de acomodare rezonabilă este definit în art. 2 din CRPD, iar refuzul în acomodarea rezonabilă este calificat ca și o formă de discriminare.

Acomodarea rezonabilă înseamnă modificările și ajustările necesare și adecvate, care nu impun un efort disproporționat sau nejustificat atunci când este necesar într-un caz particular, pentru a permite persoanelor cu dizabilități să se bucure sau să-și exercite, în condiții de egalitate cu ceilalți, toate drepturile și libertățile fundamentale ale omului”.⁶

Acomodarea rezonabilă presupune înlăturarea barierelor existente în fața persoanelor cu dizabilități intelectuale și psihosociale care împiedică exercitarea dreptului de acces la justiție în condiții de egalitate cu ceilalți. Conceptul de acomodare rezonabilă se referă direct la tortura și maltratarea persoanelor cu dizabilități mintale, dacă incapacitatea statului de modificare a politicilor și practicilor duce la suferința fizică sau mintală a persoanei cu dizabilități. CEDO a decis în cazul *ZH v. Ungaria* că incapacitatea statului de a lua „măsuri speciale” pentru a proteja bărbatul cu dizabilități intelectuale și care era surdomut, aflat în detenția preventivă a constituit încălcarea Articolului 3 al *Convenției Europene a Drepturilor Omului*, chiar și în absența probei de abuz sexual, pretins de solicitant.

Recomandări cu privire la implementarea principiului realizării acomodării rezonabile:

⁶ Noțiune prevăzută și art. 2 din Legea 121 din 25.05.2012 privind asigurarea egalității

Avocatul trebuie să țină cont că măsurile de acomodare rezonabilă este necesar a fi individualizate în corespundere cu necesitățile particulare ale unei persoane cu dizabilități în parte, în fiecare situație concretă.

Avocatul va ține cont că refuzul în acomodarea rezonabilă constituie o formă de discriminare, cu excepția cazului când oferirea acesteia impune o povară nejustificată, inclusiv în exercitarea dreptului de acces liber la justiție. Astfel, pentru a asigura participarea efectivă și deplină a persoanelor cu dizabilități intelectuale și psihosociale în procesele civile, contravenționale și penale avocatul trebuie să identifice, la fiecare etapă de acordare a asistenței juridice garantate de stat, ce tip de acomodare rezonabilă are nevoie beneficiarul.

- **Principiul respectării demnității inalienabile, a autonomiei individuale, inclusiv a libertății de a face propriile alegeri și a independenței persoanelor.**

Conform art. 12 din *Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități*, persoanele cu dizabilități au dreptul la recunoașterea, oriunde s-ar afla, a capacității lor juridice. Statele semnatare și-au asumat angajamentul de a lua toate măsurile adecvate pentru a asigura accesul persoanelor cu dizabilități la sprijinul de care ar putea avea nevoie în exercitarea capacității lor juridice.

Capacitatea juridică este indispensabilă pentru exercitarea drepturilor civile, politice, economice, sociale și culturale. Negarea capacității juridice a persoanelor cu dizabilități a dus în multe cazuri la lipsirea lor de drepturi fundamentale. Persoanele cu dizabilități rămân grupul a cărui capacitate juridică este cel mai frecvent refuzată în cadrul sistemelor juridice la nivel mondial.

Din perspectiva CRPD capacitatea juridică și capacitatea mentală sunt concepte distincte, fiind definite după cum urmează:

- **Capacitatea juridică** este capacitatea de a deține drepturi și obligații și de a exercita aceste drepturi și îndatoriri, fiind cheia participării efective în societate.
- **Capacitatea mentală** se referă la abilitățile unei persoane de luare a deciziilor. În mod natural, capacitatea mentală variază de la o persoană la alta și poate comporta diferențe pentru o anumită persoană, în funcție de mai mulți factori, inclusiv factori de mediu și sociali.

Articolul 12 din *Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități* reafirmă că persoanele cu dizabilități au dreptul de a fi recunoscute, oriunde s-ar afla, ca persoane în fața legii. În acest sens în alineatul (1) al articolului 12 se prevede: „*Statele Părți reafirmă că persoanele cu dizabilități au dreptul să fie recunoscute oriunde ca persoane cu drepturi în fața legii*”. Prin norma indicată se accentuează importanța recunoașterii personalității juridice pentru orice persoană cu dizabilități, indiferent de gravitatea deficienței. Totodată, articolul 12 alineatul (3) recunoaște că statele părți au obligația de a furniza persoanelor cu dizabilități acces la asistență în exercitarea capacității lor legal și să se abțină de a refuza persoanelor cu dizabilități intelectuale și psihosociale în capacitatea lor juridică.

Recomandări cu privire la implementarea principiului:

Avocatul trebuie să ofere persoanelor cu dizabilități acces la sprijinul necesar pentru a le permite să ia decizii cu efect juridic. Sprijinul în exercitarea capacității juridice a persoanelor cu dizabilități intelectuale și psihosociale trebuie să respecte drepturile, voința și preferințele persoanelor cu dizabilități și nu ar trebui să reprezinte niciodată o decizie substitutivă.

Avocatul este obligat să țină cont că, *procesul decizional susținut* nu elimină dreptul persoanei cu dizabilitate intelectuală și psihosocială de a lua decizii și de a-și exercita capacitatea juridică în mod personal, ci din contra, vine să ofere ultimei susținere în luarea propriei decizii.⁷ Astfel de susținere poate fi oferită de membrii familiei sau alte persoane apropiate sau de către Stat⁸, inclusiv în persoana avocatului care acordă asistență juridică garantată de stat.

Avocatul trebuie să respecte autonomia individuală și capacitatea persoanelor cu dizabilități de a lua decizii în orice moment, inclusiv în situații de criză. Avocatul va ține cont ca tipul și intensitatea sprijinului asigurat beneficiarului de către avocat sau alte persoane de suport, poate să varieze de la o persoană la alta, datorită diversității

7 Recomandările metodologice pentru investigarea eficientă a infracțiunilor de tortură, tratament inuman sau degradant, care implică persoane cu dizabilități psiho-sociale și intelectuale, Chișinău, 2015

8 Modelul Ombudsmanului personal din Suedia este un exemplu de susținere independentă pentru persoanele cu dizabilități psiho-sociale. A se vedea: <http://www.right-to-decide.eu/2014/08/swedish-personal-ombudsman-service-po-for-people-with-mental-health-problems/>.

persoanelor cu dizabilități intelectuale și psihosociale. Acest lucru este în concordanță cu articolul 3 litera (d) din Convenție, care stabilește ca principiu general: "*respectarea diferenței și acceptarea persoanelor cu dizabilități ca parte a diversității umane și a umanității*".

- **Principiul respectării demnității umane.**

Principiul respectării demnității umane reclamă obligația avocatului de a aprecia și aborda persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale drept o persoană unică și inconfundabilă, dincolo de vulnerabilitatea rezultată din prezența dizabilității. Asigurarea respectării demnității umane a persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale NU este o chestie de bunăvoință sau caritate, ci o obligație necondiționată și imperativă, pe care persoanele cu dizabilități intelectuale și psihosociale au tot dreptul să o ceară și să insiste.

Recomandări cu privire la implementarea principiului respectării demnității umane:

Avocatul trebuie să conștientizeze că persoanele cu dizabilități intelectuale și psihosociale, ca și oricine din noi, doresc să fie tratate ca și persoane. De aceea, o abordare bazată pe acest principiu plasează persoana înaintea dizabilității.⁹ Pentru valorizarea persoanei avocatul este obligat să folosească terminologia care pune "în primul rând oamenii". De exemplu se încurajează folosirea formulării „persoană cu dizabilitate” în loc de „invalid” sau altele.

Pe întreaga durată a procesului civil, contravențional și penal avocatul trebuie să asigure persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale un climat psihoemoțional confortabil, ce exclude orice formă de comportament verbal sau nonverbal care poate aduce atingere demnității umane.

- **Principiul accesului liber la justiție.**

Articolul 20 din Constituția Republicii Moldova garantează oricărei persoane dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime. Fiind stipulat că nici

⁹ Recomandările metodologice pentru investigarea eficientă a infracțiunilor de tortură, tratament inuman sau degradant, care implică persoane cu dizabilități psiho-sociale și intelectuale, Chișinău, 2015

o lege nu poate îngreuna accesul la justiție. Persoanele cu dizabilități intelectuale și psihosociale nu trebuie să fie excluse de la roluri cheie în sistemul de justiție.

Recomandări cu privire la implementarea principiului accesului liber la justiție:

Avocatul are obligația de a respecta capacitatea juridică a persoanelor cu dizabilități intelectuale și psihosociale. Respectiv, avocatul trebuie să recunoască persoanele cu dizabilități intelectuale și psihosociale ca persoane cu drepturi depline înaintea legii și să acorde aceeași credibilitate solicitărilor și declarațiilor, așa cum ar face-o pentru persoane fără dizabilități.

Din perspectiva *Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități* (art. 13), statele părți au obligația de a asigura accesul persoanelor cu dizabilități la justiție pe o bază egală cu ceilalți. Pentru a-și exercita drepturile și obligațiile în mod egal cu ceilalți, persoanele cu dizabilități intelectuale și psihosociale trebuie să fie recunoscute ca persoane în fața legii, pe același picior de egalitate cu ceilalți, atât în fața organului de urmărire penală cât și a instanțelor de judecată. Respectiv, art. 13 din *Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități* impune statele părți obligația de a asigura ca persoanele cu dizabilități intelectuale și psihosociale să aibă acces la reprezentare juridică pe o bază egală cu alții.

Avocatul este obligat să asigure posibilitatea persoanelor cu dizabilități intelectuale și psihosociale de a participa în procesul civil, contravențional și penal în mod egal cu alții. Articolul 12 din Convenție garantează sprijin în exercitarea capacității juridice, inclusiv recunoaște capacitatea de a depune mărturie în materie judiciară, administrativă și proceduri de altă natură. Un astfel de sprijin ar putea lua diverse forme, inclusiv recunoașterea diverselor metode de comunicare, permițând mărturiile video în anumite situații, alte adaptări procedurale, furnizarea de interpretare profesională a limbajului semnelor și altele metode de asistență.

1.2. Comunicarea avocatului cu persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale implicată în cauze civile, contravenționale și penale.

Standardul 1. Avocatul este obligat să promoveze măsuri eficiente de comunicare cu persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale, orientate spre conlucrare, transparentă și respect reciproc.

Standardul 2. Avocatul este obligat să adopte metode eficiente de management a cazurilor de conflict ce apar între avocat și persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale.

Standardul 3. Avocatul trebuie să apeleze la ajutorul persoanelor de suport, dacă nu poate gestiona situația în aspect de comunicare și inter- relaționale cu persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale.

Standardul 4. Avocatul este obligat să informeze permanent persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale despre acțiunile întreprinse, inclusiv să aducă la cunoștința acesteia conținutul demersurilor, scrisorilor efectuate pe cauză și răspunsurile primite.

Standardul 5. Avocatul se va abține de a consulta sau acționa în numele persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale, dacă acesta urmărește scopuri ilicite sau imorale.

Standardul 6. Avocatul are obligația de a fixa întrevederea cu persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale pe care s-a angajat să o reprezinte cât mai repede posibil.

Standardul 7. Avocatul trebuie să informeze organul de urmărire penală, agentul costător sau instanța de judecată, iar dacă consideră necesar și alți participanți la proces despre faptul că el va reprezenta persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale și va solicita notificări din timp despre toate acțiunile procesuale care pot fi (sau trebuie) efectuate cu participarea avocatului.

Standardul 8. Avocatul are obligația de a se întâlni cu persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale înainte de fiecare acțiune procesuală, dar și când este solicitat de beneficiar pentru ai fi comunicate circumstanțe/evenimente care pot influența poziția apărării.

Standardul 9. Avocatul are obligația de păstrare a confidențialității, în ceea ce privește viața privată a persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale, precum și informațiile care i-au devenit cunoscute în timpul acordării asistenței juridice. Orice contact a avocatului cu reprezentanții mass-mediei se face cu acordul scris al beneficiarului, cu protejarea identității persoanelor care beneficiază de asistență juridică, a dreptului la viață personală și a dreptului la imagine a acestora.

Recomandări generale cu referire la implementarea standardelor ce vizează comunicarea avocatului cu persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale:

Comunicarea cu persoanele cu dizabilități intelectuale și psihosociale, oricare ar fi scopul acesteia, dar mai ales în chestiuni de ordin legal, necesită eforturi sporite în comparație cu cele care le depune avocatul în cauzele cu clienții/beneficiarii ce nu au asemenea dizabilitate.

Avocatul în comunicarea cu persoanele cu dizabilități intelectuale și psihosociale trebuie să fie atent la limbaj și atitudine. Astfel, avocatul va ține cont că, limbajul cu care se adresează influențează modul în care aceste persoane se văd pe ele însele sau pe ceilalți. Este necesar ca avocatul să evite cuvintele și expresiile referitoare la discriminare, stigmatizare sau asociate cu acestea.

Avocatul trebuie să fie conștient că folosirea unui limbaj negativ referitor la dizabilități și deficiențe are un impact puternic asupra persoanei și poate afecta evoluția emoțională și părerea despre valoarea și abilitățile sale. În schimb, un limbaj pozitiv încurajează persoana să treacă peste barierele create de condiția fizică sau intelectuală.

Avocatul are obligația de a manifesta respect față de fiecare beneficiar și a-l trata pe acesta și problema acestuia drept unic și inedit, chiar dacă dificultatea cu care se confruntă persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale este similară sau identică altor cauze în care a participat pe parcursul activității sale.

Avocatul, în comunicare cu persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale, permanent trebuie să țină cont de faptul că acesta nu are studii/cunoștințe în domeniul juridic, nu înțelege terminologia juridică, procedura și modul de realizare a cadrului normativ. La fel, avocatul va ține cont că persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale nu conștientizează distincțiile între norma juridică de drept material și procesual, cerințele tehnice și rigorile de comunicare.

Avocatul este obligat să întrebe persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale dacă are nevoie să fie asistat de o persoană de sprijin/suport în comunicare.

Avocatul va evita să discute în prezența persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale despre ea cu alte persoane aflate în preajmă.

În cursul actului de comunicare, avocatul va oferi mai mult timp persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale pentru a completa ceea ce vrea să zică. În cazul în care persoana vorbește cu dificultate, avocatul va urmări buzele acesteia, pentru ca să o înțeleagă mai bine. Avocatul va evita intervențiile în completarea propozițiilor lor, dacă persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale are asemenea preferință.

Sugestii practice în comunicarea cu persoanele ce au dizabilități intelectuale și psihosociale

- ✓ Abordați persoana cu dizabilitate ca pe o persoană sănătoasă – fiți amabili, profesioniști și empațici.
- ✓ Discutați mai întâi cu beneficiarul și apoi cu rudele sau aparținătorii.
- ✓ Adresați-vă la persoană oficial sau așa cum se prezintă ea.
- ✓ Evitați să vorbiți cu celelalte persoane (colegi, colaboratori de poliție, anchetatori etc.) despre persoana cu dizabilități de parcă nu ar fi în încăpere (chiar dacă ați primit informația că nu înțelege, are retard mintal, demență sau nu reacționează la stimuli externi).
- ✓ Aveți grijă de siguranța personală – în caz de agresiune psiho-verbală sau fizică solicitați gardianul sau echipa 112.
- ✓ Dacă suspectați o criză (agitație psiho-motorie, halucinații și idei delirante marcate, stare de ebrietate profundă) întrerupeți comunicarea și solicitați serviciul de urgență 112.
- ✓ Recunoașteți emoțiile interlocutorului și lăudați-l pentru curajul de a fi sincer cu DVS.
- ✓ Utilizați la început mai mult întrebări deschise (întrebări la care nu poți răspunde ”da/nu” sau printr-un cuvânt) pentru a predispuce clientul să vorbească.
- ✓ Alternați întrebările deschise cu cele închise și semideschise pentru a obține informație relevantă.
- ✓ Evitați întrebările acuzative (“de ce...”, ”nu ți-ai dat seama că...”) și întrebările capcană (întrebare + negație).

- ✓ Utilizați fraze simple, evitați expresii polisemantice.
- ✓ Anunțați din timp durata întâlnirii și oferiți și spațiu ca persoană să povestească despre trăirile sale, inclusiv simptome (unii pacienți sunt axați pe simptome, diagnosticuri, investigații clinice, tratament – s-ar putea simți neglijați dacă nu le permiteți să se plângă pe asta).
- ✓ Dacă auziți termeni medicali sau psihologici – rugați persoana să îi explice așa cum știe, la fel explicați beneficiarului termenii juridici pe care îi folosiți.
- ✓ Dacă înainte de a vă întâlni cu clientul aveți date de diagnosticul persoanei – citați în suplimentul la prezentele standarde sau în altă sursă informațională credibilă despre această patologie, vedeți ce celebrități au suferit de această boală – veți fi un interlocutor mai agreabil.
- ✓ Dacă nu înțelegeți ceva – spuneți direct și pozitiv despre aceasta.
- ✓ Anunțați și respectați limitele impuse de funcția deținută, spuneți deschis și calm dacă ceva vă deranjează în atitudinea și comportamentul beneficiarului DVS.

Recomandări privind acțiunile avocatului în timpul primei întrevederi cu beneficiarul:

Avocatul care a fost desemnat pentru a apăra interesele persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale are obligația de a planifica în cel mai scurt timp posibil o întvedere cu acesta. În cazul în care în privința persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale este instituită măsura de ocrotire judiciară avocatul va solicita și prezența reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) la întvedere. Inițial, se recomandă ca întvederea să fie între persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale, deoarece deseori poziția tutorelui, curatorului sau a ocrotitorului legal nu este comună cu cea a persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale. După interviul cu beneficiarul, avocatul va invita la discuție și reprezentantul legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.).

Avocatul trebuie să evite situațiile în care persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale este pusă în situația de a aștepta, fără să i se ofere o explicație sau o alternativă la procesul de așteptare.

În procesul de pregătire a întâlnirii/interviului cu persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale pe care urmează să îl reprezinte, avocatul întreprinde toate măsurile necesare pentru a crea condiții optime pentru o comunicare constructivă, efectuând următoarele acțiuni:

- Avocatul se va asigura ca discuția să se desfășoare într-un mediu sigur și protectiv, cu respectarea condițiilor de confidențialitate;
- Avocatul va explica persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale, după caz reprezentantului legal corespunzător sau persoanei care îi acordă suport în comunicare, cine este el și care sunt obligațiile sale în raport cu beneficiarul de asistență juridică garantată de stat;
- Avocatul trebuie să depună tot efortul pentru a se asigura că beneficiarul înțelege cele explicate de avocat și va verifica acest lucru pe parcursul discuțiilor.

În procesul de comunicare și consultare a persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale avocatul trebuie să țină cont de următoarele etape:

- Stabilirea contactului pozitiv cu persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale, pentru a stabili o relație de încredere;
- Identificarea problemei persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale (elementele acesteia și relațiile cauzale dintre ele), pentru aceasta avocatul are sarcina să separe informația (datele) relevantă de cea irelevantă și faptele de presupuneri.
- Stabilirea spectrului de soluții posibile și cum o pot avantaja sau dezavantaja pe persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale fiecare din posibile soluții pe care le-a identificat;
- Comunicarea într-un limbaj accesibil persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale a soluțiilor identificate, inclusiv a avantajelor și dezavantajelor fiecărei soluții și consultarea acestora cu beneficiarul;
- Explicarea acțiunilor necesare a fi întreprinse de avocat și celor ce urmează a fi realizate de persoana cu dizabilități intelectuale și

psihosociale/reprezentantul legal corespunzător în vederea soluționării problemei, conform strategiei de caz pentru care a optat beneficiarul.

În cursul primei întrevederi avocatul pune întrebări de precizare și arată disponibilitatea de a răspunde la întrebările beneficiarului.

În procesul de consultația avocatul se va asigura că informația prezentată de persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale, reprezentantul legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) sau altă persoană ce îi acordă suport, corespunde realității, este veridică și nu are la bază presupuneri sau interpretări subiective a beneficiarului. În acest scop, avocatul întreprinde următoarele acțiuni:

- Avocatul analizează veridicitatea faptelor relatate de beneficiar prin verificarea actelor/înscrisurilor prezentate de beneficiar, consultarea bazelor de date disponibile (ex. consultarea portalului web a instanțelor de judecată în cazul în care beneficiarul comunică că anterior a existat o hotărâre judecătorească relevantă la caz), cu excepția faptelor notorii;
- Avocatul argumentează consultația oferită pe prevederile normativ - juridice în vigoare și înainte de a oferi o consultație, va verifica validitatea acestor prevederi.

În procesul de acordare a consultației juridice avocatul se asigură că persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale conștientizează și înțelege clar:

- a) Esența, structura și cauzele problemei sale;
- b) Care sunt normele juridice ce se aplică situației beneficiarului pe care îl reprezintă și cum este reglementată situația/procedura de apărare a drepturilor beneficiarului de către legislație. Avocatul trebuie să evite să folosească în exces terminologia juridică, articole, extrase/texte din legi, deoarece consultația oferită într-o asemenea manieră ar putea bulversa beneficiarul;
- c) Care sunt posibilele căi de soluționare a cazului beneficiarului, inclusiv analiza respectivelor soluții din perspectiva costurilor (ex: taxa de stat, costul expertizelor etc.) și acțiunilor pe care urmează să le întreprindă persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale.

La finalul consultației, avocatul trebuie să recapituleze informația expusă persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale și se va asigura că beneficiarul a înțeles conținutul consultației acordate.

Avocatul va ține cont că mandatul avocatului ce reprezintă interesele persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale într-un proces civil urmează a fi semnat și de către reprezentantul legal al acestuia, dacă în privința acesteia este instituită o măsură de ocrotire judiciară (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.). În cazul în care în privința persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale nu este instituită nici o măsură de ocrotire judiciară mandatul avocatului va fi semnat de beneficiar.

În cazul în care beneficiarul insistă ca avocatul să întreprindă acțiuni care depășesc obiectul cauzei pentru care a fost desemnat sau care contravin legii, avocatul explică beneficiarului că poate întreprinde acțiuni în limita împuternicirilor deținute și că refuzul său nu poate fi interpretat ca eschivare de la îndeplinirea obligațiilor sau distanțarea de beneficiar și problema lui.

Avocatul se va abține de a consulta sau acționa în numele unui beneficiar, dacă acesta urmărește scopuri ilicite sau imorale. În acest caz avocatul trebuie să îi explice persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale situația, consecințele încălcării legii, să se abțină de la consiliere, să înștiințeze despre acest fapt Oficiul teritorial al CNAJGS și să recomande beneficiarului să se abțină de la acțiunile ce sunt în contradicție cu legea.

Recomandări cu privire la abordarea holistă a persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale:

Avocatul aplică abordarea holistă prin oferirea unui suport mult aspectual orientat spre incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități intelectuale și psihosociale și prevenirea săvârșirii repetate a contravențiilor sau infracțiunilor, înlăturând pe cât de mult posibil cauzele care au dus la intrarea sa în contact cu sistemul de justiție.

La un nivel minim, avocatul în cadrul apărării holistice va referi persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale asistată către alte servicii de asistență psihosocială disponibile în comunitate. La un nivel mai avansat, avocatul ar putea să se implice mai activ în acest proces (de exemplu, întocmirea actelor necesare pentru angajarea la servicii sau primirea ajutorului social etc.).

Este recomandabil ca avocatul să dețină o listă de resurse disponibile pentru persoanelor cu dizabilități intelectuale și psihosociale la nivel de comunitate, care va include în afară de instituțiile de stat și resursele oferite de societatea civilă.

Capitolul II. ASISTENȚA JURIDICĂ ACORDATĂ PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI INTELLECTUALE ȘI PSIHOSOCIALE ÎN CAUZE CIVILE.

2.1. Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale în cazurile care pot fi rezolvate prin mediere sau împăcarea părților.

Standardul 1. Avocatul trebuie să explice persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.)¹⁰ care sunt avantajele și dezavantajele soluționării litigiului pe cale amiabilă, precum și care este procedura de mediere.

Standardul 2. Avocatul trebuie să refere cazul către un mediator licențiat, în situația în care va stabili că litigiul în care este implicată persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale poate fi soluționat pe cale amiabilă și părțile și-au arătat disponibilitatea de a soluționa cazul prin mediere.

Standardul 3. Avocatul are obligația de a informa prompt persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantul legal corespunzător despre orice propunere de împăcare pe care a primit-o sau despre alte discuții în acest sens, pe care le-a avut cu partea adversă.

Standardul 4. Avocatul trebuie să explice într-un limbaj accesibil persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantului legal corespunzător dreptul de a încheia tranzacția de împăcare și efectele acestui act.

Standardul 5. Avocatul asigură participarea activă și deplină a persoanei cu dizabilități mintale și psihosociale în procesul de decizie în privința soluționării litigiului prin mediere sau împăcare, respectând dorințele justificate și valorificând opiniile acestora.

¹⁰ dacă în privința beneficiarului de AJGS este instituită o măsură de ocrotire judiciară

Standardul 6. Avocatul are obligația de a se asigura că, în procesul de decizie în privința soluționării litigiului prin mediere sau împăcare, persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantul legal corespunzător au înțeles următoarele puncte: scopul și natura medierii sau împăcării; responsabilitățile părților implicate în procesul de mediere sau încheiere a tranzacției; beneficiile și riscurile încheierii unei tranzacții; efectele încheierii tranzacției de împăcare; opțiunea de a refuza încheierea tranzacției; modul în care se poate retrage consimțământul la încheierea tranzacției dacă se dorește acest lucru și interesele persoanei cu dizabilități o cer.

Standardul 7. Avocatul trebuie să asiste persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantul legal corespunzător în procesul de negociere a tranzacției de împăcare și le oferă acestora consultații suficiente, instrumente și sfaturi pentru a duce la bun sfârșit negocierea.

Recomandări cu referire la implementarea standardelor ce vizează acțiunile avocatului în cauzele civile care pot fi rezolvate prin mediere sau împăcarea părților:

În cazul în care avocatul stabilește că litigiul în care este implicat persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale poate fi soluționat pe cale amiabilă avocatul referă cazul către un mediator licențiat.

Pentru a determina posibilitatea de soluționare a problemei pe cale amiabilă, avocatul urmează să stabilească următoarele:

- a. Esența litigiului și circumstanțele relevante pentru interesul persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale, beneficiar de AJGS;
- b. Durata conflictului și acțiunile întreprinse anterior de către persoana cu dizabilități intelectuale și reprezentantul legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.);
- c. Care sunt căile posibile de soluționare a conflictului, precum și eventualele resurse necesare valorificării acestora (spre exemplu, timpul necesar pentru întocmirea unui acord de împăcare, care sunt costurile pentru serviciile mediatorului, etc.);

- d. Dacă este în interesul persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale, beneficiar de AJGS ca litigiul să fie soluționat pe cale amiabilă;
- e. Poziția celeilalte părți a conflictului.

Avocatul explică persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.)_care sunt avantajele soluționării litigiului pe cale amiabilă, precum și care este procedura de mediere.

În cazul în care avocatul va ajunge la concluzia că litigiul poate fi rezolvat pe cale amiabilă prin mediere, explică persoanei cu dizabilități intelectuale și reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) care sunt avantajele și procedura de mediere și oferă posibilitatea beneficiarului, de a decide dacă aplică sau nu această procedură.

Avocatul trebuie să explice persoanei cu dizabilități intelectuale și reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.)_că litigiile civile pot fi soluționate prin mediere înainte și după pornirea procesului în instanța de judecată, care sunt cazurile în care se aplică medierea judiciară obligatorie și care sunt condițiile de aplicare a acestei proceduri.

Avocatul are obligația de a aduce la cunoștința beneficiarului care sunt avantajele soluționării pe cale amiabilă a litigiului până la momentul intentării procesului, după cum urmează:

- Litigiul poate fi soluționat mai rapid și cu evitarea stresului generat de interacțiunea cu sistemul de justiție.
- Medierea implică costuri relativ reduse față de o procedură judiciară. De exemplu se evită cheltuielile legate de achitarea taxei de stat, taxei pentru efectuarea expertizei etc.
- Pârțile au libertatea de a conveni asupra modului de soluționare a litigiului și tind să respecte acordul când sunt direct responsabile pentru rezultatul negocierilor.
- Pârțile dețin controlul total asupra procesului de mediere, deoarece pot să negocieze toate aspectele și subtilitățile prin care se poate soluționa conflictul.

- Medierea asigură confidențialitatea procesului și se evită publicitatea problemelor de familie în instanța de judecată, spre deosebire de procesele judiciare care sunt publice, cu excepția cauzelor unde instanța prin încheiere declară ședința închisă.

Codul de procedură civilă prevede expres dreptul părților de a înceta procesul prin încheierea tranzacției de împăcare. Avocatul are obligația de a informa prompt persoana cu dizabilități intelectuale și reprezentantul legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) despre orice propunere de împăcare pe care a primit-o sau despre alte discuții în acest sens pe care le-a avut cu partea adversă.

Avocatul are obligația de a explica, într-un limbaj accesibil, persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) dreptul de a încheia tranzacția de împăcare, cât și efectele acestui act.

Totodată, avocatul trebuie să explice părților că dreptul de decizie cu referire la încheierea tranzacției de împăcare aparține în exclusivitate persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.), apărătorul având obligația doar de a prezenta beneficiarului avantajele și dezavantajele aplicării acestei proceduri, conducând-se de interesul suprem al clientului.

În situația în care avocatul consideră că încheierea tranzacției între părți contravine legii ori încalcă drepturile, libertățile și interesele legitime ale persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale avocatul trebuie să solicite consiliului de familie sau, în absența acestuia, autorității tutelare desemnarea unui curator special ori, după caz, a unui tutore special care va reprezenta interesele persoanei cu dizabilități în procesul de soluționare a cazului prin mediere sau împăcare.

Dacă părțile nu au apelat la un mediator, avocatul trebuie să aibă un rol activ în ceea ce privește negocierea tranzacției de împăcare și să ofere beneficiarului suficiente instrumente și sfaturi pentru a duce la bun sfârșit negocierea. Avocatul nu trebuie să evite sau să excludă implicarea pleneră a persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale în negocieri, care ar putea fi, atât o ocazie pentru realizarea dreptului la participare, cât și o posibilitate de asumare a responsabilității din partea acestuia (după caz).

Tranzacția de împăcare trebuie să fie încuviințată de instanța de judecată în ordinea stabilită de art. 60 și 212 din Codul de procedură civilă. Dacă părțile decid cu referire la tranșarea litigiului prin împăcare și avocatul constată că încheierea tranzacției de împăcare este în interesul persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale, avocatul elaborează proiectul tranzacției de împăcare ținând cont de următoarele aspecte:

1. tranzacția de împăcare încheiată între părți trebuie să corespundă tuturor condițiilor de valabilitate prevăzute de legislația civilă pentru încheierea actelor juridice.
2. tranzacția de împăcare trebuie să nu contravină legii ori încalcă drepturile, libertățile și interesele legitime ale beneficiarului, interesele societății sau ale statului.
3. tranzacția de împăcare să nu conțină clauze neclare, ambigue care ar putea crea dificultăți în procesul de executare.

2.2 Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale la faza de intentare a procesului civil în fața primei instanțe.

Standardul 1. Avocatul are obligația de a depune toată diligența pentru a obține probele ce justifică pretențiile/interesul persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale. Acțiunile avocatului în privința colectării și administrării probelor se vor profila în funcție de circumstanțe și natura litigiului.

Standardul 2. Avocatul trebuie să colecteze numai acele date, informații, înscrisuri care sunt relevante pentru serviciul oferit și să ia toate măsurile pentru a proteja aceste informații. Originalul și eventualele copii ale acestor informații/înscrisuri trebuie păstrate cu respectarea politicii de protecție a datelor cu caracter personal.

Standardul 3. Avocatul este obligat să consulte proiectul cererii de chemare în judecată sau a cererii depuse în procedură specială cu persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantul legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) și să explice într-o terminologie accesibilă circumstanțele de fapt și de drept invocate.

Standardul 4. Avocatul are obligația de a ține dosarul în apărare.

Recomandări cu referire la implementarea standardelor ce vizează acțiunile avocatului la faza de intentare a procesului în fața primei instanțe:

Acțiunile avocatului la faza de intentare a procesului în fața primei instanțe trebuie să se axeze, în principal, pe pregătirea și acumularea probelor, pregătirea cererii de chemare în judecată și depunerea acesteia în instanța competentă.

După realizarea interviului cu beneficiarul și consultarea înscrisurilor prezentate de acesta avocatul are obligația de a identifica care este dreptul persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale care este încălcat sau contestat, ori care este interesul legitim apărut sau revendicat.

Avocatul este obligat să comunice beneficiarului că are obligația de diligență nu de rezultat.

Avocatul trebuie să depună toată diligența pentru a obține probele ce dovedesc pretențiile invocate de persoana pe care o reprezintă.

Dacă strategia de apărare impune efectuarea anumitor demersuri/solicitări avocatul întocmește solicitările respective, ținând cont de următoarele aspecte:

- Să fie stabilită clar revendicarea (solicitarea) pe care o formulează;
- Să relateze în mod clar și neechivoc circumstanțele pe care se bazează revendicarea (solicitarea), ținând cont de principiul confidențialității;
- Să facă trimitere la normele legale pe care își întemeiază revendicarea (solicitarea);
- Să indice scopul pentru care se colectează informația solicitată;
- Să anexeze la demers/cerere copia certificată a mandatului care confirmă împuternicirile avocatului și înscrisul ce confirmă înregistrarea acestuia ca operator de date cu caracter personal.

Intentarea procesului civil se produce prin depunerea în instanța competentă a unei cereri de chemare în judecată în procedurile contencioase sau a unei cereri în ordinea procedurii speciale.

Înainte de a intenta procesul avocatul are obligația de a identifica corect instanța competentă a soluționa litigiul, conform normelor de competență materială, cât și

teritorială. Avocatul trebuie să probeze prin înscrisuri competența teritorială a instanței și specifică acest fapt în cererea de chemare în judecată sau în cererea depusă în procedura specială. Spre exemplu, pentru a argumenta depunerea cererii în instanța de judecată de la domiciliul pârâtului se va anexa informația eliberată de Agenția Servicii Publice cu privire la viza de domiciliu a pârâtului. În situația în care, legea oferă reclamantului dreptul de alegere a instanței competente, conform prevederilor art. 39 din Codul de procedură civilă, avocatul va alege instanța în funcție de opțiunea persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale, ar și în funcție de proximitatea instanței în raport cu locul aflării beneficiarului etc.

Avocatul trebuie să colecteze direct și să anexeze la cererea de chemare în judecată, probele relevante cauzei, acțiunile avocatului se vor profila în funcție de circumstanțe și natura litigiului.

În procesul de perfectare a cererii de chemare în judecată sau a cererii în procedură specială și a pachetului de înscrisuri care se anexează la acestea, avocatul este obligat să țină cont de condițiile de formă și conținut prevăzute în art. 166 și 167 din Cod de procedură civilă, precum și de faptul că fiecare procedură civilă prezintă anumite exigențe specifice, cum ar fi:

- **Procedura contenciosului administrativ** - în art. 19 alin (2) din *Legea contenciosului administrativ nr. 793 din 10.02.2000* se indică că reclamantul va depune, o dată cu cererea de chemare în instanța de contencios administrativ, copia cererii prelabile cu dovada expedierii sau primirii acesteia de către organul respectiv, actul administrativ contestat ori, după caz, răspunsul autorității publice sau avizul de respingere a cererii prelabile;
- **Procedura specială** – art. 284 Cod de procedură civilă prevede că în cererea de constatare a faptului cu valoare juridică se indică: a) faptul a cărui constatare se solicită și **scopul solicitării**; b) cauza imposibilității de a obține documentele cuvenite sau de a reconstitui cele pierdute; c) probele care confirmă faptul și care adeveresc imposibilitatea obținerii documentelor necesare sau reconstituirii pe cale extrajudiciară a documentelor pierdute;

- **Procedura privind instituirea măsurii de ocrotire judiciară – art. 307 alin (1) din Codul de procedură civilă** prevede că cererea de instituire a măsurii de ocrotire judiciare trebuie să cuprindă: a) date cu privire la identitatea persoanei în privința căreia se solicită instituirea măsurii de ocrotire; b) expunerea circumstanțelor, în sensul art. 48²⁸ din Codul civil, care impun instituirea măsurii de ocrotire judiciare și argumentarea solicitării măsurii de ocrotire respective; c) date cu privire la persoanele propuse a fi însărcinate cu ocrotirea; d) date cu privire la persoanele care fac parte din anturajul persoanei fizice, enumerate la art. 48³⁰ alin. (1) din Codul civil; e) date cu privire la medicul care tratează persoana în privința căreia se solicită instituirea măsurii de ocrotire și datele de contact ale acestuia, dacă îi sânt cunoscute solicitantului; f) situația familială, financiară și patrimonială a persoanei în privința căreia se solicită instituirea măsurii de ocrotire judiciare, în măsura care îi este cunoscută.
- **Procedura privind aplicarea măsurilor de protecție în cazurile de violență în familie - art. 278³ din Codul de procedură civilă** indică că în cererea privind aplicarea măsurilor de protecție se indică circumstanțele actului de violență, intensitatea, durata, consecințele suportate și alte circumstanțe care indică necesitatea aplicării măsurilor de protecție.

Avocatul trebuie să întocmească cererea de chemare în judecată astfel încât aceasta să conțină suficiente informații pentru ca instanța să poată verifica respectarea competenței, atât generale, cât și jurisdicționale și să califice corect componența participanților la proces.

Avocatul trebuie să țină cont că conținutul cererii de chemare în judecată trebuie să redea esența încălcării dreptului, interesului legitim al reclamantului precum și să formuleze în mod clar și neechivoc pretenția adresată pârâtului.

Avocatul trebuie să specifice în cererea de chemare în judecată și să anexeze la aceasta înscrisurile de care dispune reclamantul la momentul sesizării instanței de judecată și prin care se probează/demonstrează circumstanțele invocate și pretențiile adresate pârâtului.

Dacă legea sau contractul prevede în mod expres necesitatea respectării ordinii prealabile de soluționare litigiului avocatul trebuie să indice în cererea de chemare în judecată datele respective și anexează dovada respectării acestei proceduri.

În cazul desemnării pentru reprezentarea în procedura de instituire a măsurii de ocrotire judiciară, avocatul este obligat să comunice beneficiarului că **în mod obligatoriu** la cerere trebuie anexat raportul de expertiză extrajudiciară psihiatrică a persoanei în privința căreia se solicită instituirea măsurii de ocrotire, eliberat cu cel mult 2 luni înainte de data depunerii cererii. Totodată, avocatul trebuie să prezinte beneficiarului procedura de efectuare a expertizei psihiatrice și să comunice datele de contact a instituțiilor investite cu asemenea atribuții.

În situațiile în care, interesele persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale impun necesitatea asigurării acțiunii sau a probelor, avocatul trebuie să formuleze în cererea de chemare în judecată o solicitare ce vizează asigurarea acțiunii sau a probelor. Totodată, avocatul are obligația de a comunica părților care sunt temeiurile, măsurile de asigurare a acțiunii sau a probelor și procedura prin care se soluționează aceste cereri.

Avocatul are obligația de a consulta proiectul cererii de chemare în judecată sau a cererii depuse în procedură specială cu persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantul legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) și de a explica într-o terminologia accesibilă circumstanțele de fapt și de drept invocate.

După consultarea proiectul cererii de chemare în judecată sau a cererii depuse în procedură specială, avocatul trebuie să se asigure că a indicat toate solicitările beneficiarului și să îl atenționeze că reclamantul este în drept să modifice temeiul sau obiectul acțiunii, doar în faza de pregătire a cauzei pentru dezbateri judiciare. Avocatul va comunica beneficiarului că exercitarea acestui drept după începutul dezbaterilor judiciare constituie o acțiune nouă, care poate fi depusă în instanță în ordine generală.

Cererea de chemare în judecată trebuie semnată de reclamant și reprezentantul legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) sau de către avocatul împuternicit în modul indicat în art. 81 din Codul de procedură civilă. Avocatul este obligat să anexeze la cererea de chemare în judecată, mandatul ce confirmă împuternicirile avocatului, semnat de persoana cu dizabilități intelectuale și

reprezentantul legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.),_dacă în privința beneficiarului de AJGS este instituită o măsură de ocrotire judiciară, fiind anexate și înscrisurile ce confirmă instituirea acestei măsuri.

În situația în care instanța a emis în temeiul art. 171 din Codul de procedură civilă o încheiere de a nu da curs cererii avocatul trebuie să înlăture neajunsurile specificate de instanța de judecată, în termenul indicat în încheiere și să comunice persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale și persoane însărcinate cu ocrotirea acesteia despre acțiunile întreprinse.

2.3 Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale la faza de pregătire a pricinii civile pentru dezbaterile judiciare.

Standardul 1. Avocatul este obligat să stabilească și să mențină o interacțiune bazată pe încredere și suport cu persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale. Avocatul împreună cu persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale trebuie să identifice gradul și necesitatea participării acesteia la examinarea cauzei civile.

Standardul 2. Avocatul urmează să solicite instanței de judecată invitarea unui specialist psiholog pentru acomodare rezonabilă, în particular pentru facilitarea interacțiunii dintre persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale cu participanții la proces pe de o parte și interacțiunea cu instanța de judecată, pe de altă parte, în cazul în care beneficiarul își manifestă dorința de a participa la judecarea cauzei personal.

Standardul 3. Avocatul este obligat să solicite instanței de judecată, judecarea pricinii în ședință secretă pentru a preveni divulgarea unor informații care se referă la aspectele intime ale vieții persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale, care lezează onoarea, demnitatea sau reputația profesională ori la alte circumstanțe care ar putea prejudicia interesele participanților la proces, ordinea publică sau moralitatea.

Standardul 4. Avocatul trebuie să depună cerere de urgentare/accelerare a examinării cauzei în cazul în care se încalcă principiul celerității și există riscul de încălcare a termenului rezonabil de judecare a cauzei.

Standardul 5. Avocatul este obligat să explice într-un limbaj accesibil persoanei cu dizabilități sociale sau psihosociale și reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) necesitatea prezentării referinței și tuturor probelor în

termenul prevăzut de lege sau indicat de către instanță și explică consecințele nerespectării acestei obligații.

Standardul 6. Avocatul trebuie să depună diligența de a aduna probele personal în calitate de reprezentant fie pentru susținerea pretențiilor persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale, fie pentru combaterea pretențiilor înaintate împotriva acesteia (în funcție de statutul procesual al beneficiarului), prezentând-le în termen în instanță, dat fiind barierele cu care se confruntă persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale în realizarea drepturilor sale și posibilitatea limitată a acestor persoane de a aduna personal probe relevante procesului.

Standardul 7. Toate actele procesuale întocmite de către avocat în calitate de reprezentant al persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale și acțiunile întreprinse pe cauza concretă vor fi discutate și explicate acesteia într-un limbaj accesibil, astfel încât să fie asigurat dreptul la informare și la un proces echitabil al persoanei reprezentate.

Recomandări generale cu referire la implementarea standardelor ce vizează acțiunile avocatului la faza de pregătire a pricinii civile pentru dezbaterile judiciare:

Faza de pregătire pentru dezbaterile judiciare este una din fazele obligatorii ale procesului civil, iar prin prisma modificărilor operate în Codul de Procedură Civilă prin LP din 05.04.18, MO 142-148/04.05.18, în vigoare din 01.06.18, importanța acestei faze a devenit și mai semnificativă.

Conform art. 118 CPC al RM, fiecare parte trebuie să dovedească circumstanțele pe care le invocă drept temei al pretențiilor și obiecțiilor sale dacă legea nu dispune altfel. În conformitate cu art. 119 alin. 1 CPC al RM, probele se prezintă în faza de pregătire a cauzei pentru dezbateri judiciare în termenul stabilit de instanță, dacă legea nu prevede altfel. În același timp, potrivit art. 119 alin.3 CPC al RM, persoanele care nu dețin probele de rigoare sau nu au posibilitatea de a le prezenta în termenul stabilit de judecată sânt obligate să comunice instanței faptul în decursul a 5 zile de la data primirii cererii acesteia, indicând motivele neprezentării. În cazul în care participanții la proces nu se vor conforma noilor modificări și nu vor prezenta probele în faza pregătirii pricinii

pentru dezbaterile judiciare, în corespundere cu prevederile art. 119 alin (I) CPC al RM, judecătorul poate dispune restituirea acestora printr-o încheiere protocolară.

Dacă părțile, în procesul de adunare a probelor întâmpină dificultăți, instanța este obligată să contribuie, la solicitarea părților și altor participanți la proces, la adunarea și prezentarea probelor necesare, cu excepția cazurilor în care instanța constată că cererea de reclamare a probelor este înaintată în mod neîntemeiat și cu scopul vădit de a tergiversa examinarea cauzei sau proba reclamată este în mod vădit lipsită de relevanță, în corespundere cu art. 119 alin.3 CPC al RM.

Avocatul va depune toate eforturile pentru menținerea interacțiunii bazate pe încredere și suport cu persoana reprezentată.

Avocatul va ține cont ca interacțiunea cu clientul- persoană cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale să fie efectivă și nu formală. Va ține cont la orice etapă a procesului că activitatea sa nu presupune doar conformism, dar în primul rând diligență în exercitarea apărării. În acest sens, avocatul nu se va limita doar la simpla comunicare către persoana cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale a acțiunilor întreprinse, dar va verifica nivelul de înțelegere al informației furnizate.

Avocatul va ține cont de faptul că de calitatea pregătirii pricinii civile la faza de pregătire a pricinii pentru dezbaterile judiciare, de adunarea și prezentarea tuturor probelor relevante procesului, depinde rezultatul final al dezbaterilor, inclusiv posibilitatea obținerii unui remediu efectiv pentru client și posibilitatea adoptării unei hotărâri legale și întemeiate.

Pentru a-și formula, argumenta și dovedi poziția în proces, legea oferă părților posibilități egale, suficiente și adecvate de alegere și utilizare a tuturor modalităților și mijloacelor procedurale pentru susținerea poziției asupra circumstanțelor de fapt și de drept.

Activitatea avocatului în cadrul pregătirii pricinii pentru dezbaterile judiciare va fi organizată în funcție de calitatea procesuală (reclamant sau pârât) a persoanei cu dizabilități mintale și psihosociale pe care îl reprezintă, fiind îndreptată spre realizarea sarcinii de acumulare, administrare și prezentare a tuturor probelor necesare.

Este important de menționat, că prin prisma legii nr. 60 din 30.03.2012 cu privire la incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități și a Convenției ONU a drepturilor

persoanei cu dizabilități, *persoană cu dizabilități* este considerată persoana cu deficiențe fizice, mintale, intelectuale sau senzoriale, deficiențe care, în interacțiune cu diverse bariere/obstacole, pot îngreuna participarea ei deplină și eficientă la viața societății în condiții de egalitate cu celelalte persoane. Iar termenul de *dizabilitate*, urmează a fi interpretat prin prisma noii paradigme nu în sens îngust, drept un diagnostic medical.

Este important ca avocatul să accentueze că *dizabilitate mintală nu înseamnă un diagnostic medical*, dar în primul rând reprezintă **bariere, limitări, restricții** cu care se confruntă persoana cu dizabilități în raport cu factorii contextuali și de atitudine în care se regăsește, în realizarea drepturilor sale fundamentale.

Avocatul va accentua că persoanele cu dizabilități intelectuale sau psihosociale reprezintă o pătură socială extrem de vulnerabilă și discriminată în Republica Moldova. Aceste persoane continuă să se confrunte cu atitudini negative și cu probleme de adaptare, care nu le permit să participe de pe poziții de egalitate la viața socială de rând cu ceilalți. Majoritatea dintre ele se dețin în internate psihoneurologice și chiar și cei dintre care au beneficiat de un serviciu alternativ de a crește și de a se dezvolta în familie de multe ori nu au avut oportunitatea și șansa de a frecventa școala și de a beneficia de un proces de studii complet. Foarte mulți din ei sunt necărturari. Nu pot să scrie, să citească, sunt capabili doar să realizeze semnătura personală. Din această cauză, este important ca avocatul să identifice acest aspect din discuțiile cu clientul, să-i explice detaliat acțiunile ce vor fi întreprinse de către avocat, de ce acestea sunt necesare, explicații pe care avocatul le va oferi într-un limbaj accesibil clientului, astfel încât să fie respectat dreptul la informare și la un proces echitabil al acestuia.

Dat fiind specificul intelectual al persoanelor cu probleme de sănătate mintală, avocatul va trebui să-și asume în mare parte procesul de adunare a probelor prin efectuarea interpelărilor și cererilor către instituțiile care dețin aceste probe.

Avocatul neapărat va consulta dorința și opinia persoanei cu dizabilități mintale și psihosociale cu privire la participarea personală la judecarea cauzei cu implicarea sa. Dacă aceasta își manifestă dorința și disponibilitatea de a participa în ședințele de judecată se recomandă invitarea unui specialist psiholog pentru facilitarea comunicării dintre persoana cu problemă de sănătate mintală, participanții la proces și judecător.

În dependență de specificul cazului dedus judecării, inclusiv din motivul că datele cu privire sănătatea persoanei se atribuie la o categorie specială de date care beneficiază de protecție sporită prin prisma legii 133 din 08.07.2011 privind protecția datelor cu caracter personal, în faza pregătirii pricinii pentru dezbaterile judiciare, avocatul va interveni cu o cerere către instanță prin care va solicita ca întregul proces sau o parte din el să fie secret dacă sunt prezente elementele indicate în art. 23 alin.3 CPC al RM care stipulează că instanța de judecată poate dispune judecarea pricinii în ședința secretă pentru divulgarea unor informații care se referă la aspecte intime ale vieții, care lezează onoarea, demnitatea sau reputația profesională ori alte circumstanțe care ar putea prejudicia interesele participanților la proces, ordinea publică sau moralitatea.

Cu titlu de exemplu, în cauzele cu privire la decăderea din drepturile părintești a unei persoane cu dizabilități intelectuale sau psihosociale, avocatul urmează să solicite ca ședințele de judecată să fie secrete, ori în procesul judecării vor deveni cunoscute date cu privire la viața intimă și privată a persoanei.

Totodată, în cazurile de discriminare a persoanelor cu dizabilități, dacă urmează a fi dezvăluite circumstanțe intimidante care lezează onoarea și demnitatea acestora situații care conduc la revictimizarea persoanei, se recomandă judecarea în ședință secretă.

Avocatul va urmări ca instanța să respecte termenul rezonabil de judecare a cauzei. În cazul în care avocatul va identifica riscul de încălcare a termenului rezonabil de judecare a pricinii, va formula o cerere de urgentare/ accelerare a procedurii de judecare a cauzei, prin prisma art. 192 CPP al RM.

Recomandări cu referire la acțiunile avocatului ce reprezintă interesele persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale cu statut de reclamant:

Avocatul care întocmește cererea de chemare în judecată și o depune în instanța de judecată din numele și interesele clientului persoană cu dizabilități intelectuale sau psihosociale va fi diligent în acumularea tuturor probelor pe care își întemeiază pretențiile și anexarea acestora la cererea de chemare în judecată.

Dacă din motive întemeiate, probele nu au putut fi prezentate la momentul depunerii cererii de chemare în judecată în instanța competentă, acestea vor fi prezentate în termenul indicat în încheierea instanței de judecată.

Dacă avocatul nu deține probele de rigoare sau nu are posibilitatea de a le prezenta în termenul stabilit de judecată este obligat să comunice instanței faptul în decursul a 5 zile de la data primirii cererii acesteia, indicând motivele neprezentării.

Dacă în procesul de adunare a probelor apar dificultăți, avocatul va formula o cerere de reclamare a probelor în condițiile art. 119 CPC al RM cu concursul instanței de judecată.

Dacă cererea de chemare în judecată a fost perfectată și depusă fără participarea avocatului, avocatul din momentul intervenirii pe cauză va putea modifica temeiul și obiectul acțiunii doar în faza de pregătire a cauzei pentru dezbateri judiciare. Exercițarea acestui drept după începutul dezbaterilor judiciare constituie o acțiune nouă, care poate fi depusă în instanță în ordine generală. În asemenea cazuri, continuă examinarea cererii depuse anterior ori se dispune încetarea procesului, dacă reclamantul renunță la acțiunea inițială. Instanța restituie părții, printr-o încheiere protocolară, cererea de modificare a temeiului sau obiectului acțiunii, precum și actele anexate, în conformitate cu prevederile art. 60 alin.2 (I) CPC al RM.

Regula generală pentru examinarea pricinilor civile stabilește că fiecare parte a procesului este obligată să-și probeze afirmațiile și poziția sa. Însă pentru anumite categorii de cauze legislația stabilește reguli specifice pentru probarea în cadrul soluționării cauzei prin inversarea sarcinii probațiunii. Astfel, în litigiile cu implicarea persoanelor cu dizabilități intelectuale sau psihosociale, ce țin de constatarea și stoparea acțiunilor de discriminare, acțiuni depuse în temeiul legii 121 cu privire la asigurarea egalității, pricinile judecate în ordinea contenciosului administrativ, sarcina probațiunii se inversează către pârât.

Avocatul trebuie să specifice în cererea de chemare în judecată sau să invoce în ședința de pregătire a cauzei aspecte legate de sarcina probațiunii și să solicite inversarea acesteia dacă legea prevede acest aspect. De exemplu, în pricinile ce țin de protecția împotriva discriminării, pentru inversarea sarcinii probațiunii către pârât, avocatul reclamantului trebuie să descrie tratamentul diferențiat exercitat față de

persoana cu dizabilitate mintală în comparație cu o persoană ce nu suferă de o asemenea dizabilitate (comparatorul), aflată în situație similară, care este criteriul protejat și ce drept a fost încălcat.

În toate procesele de judecată cu implicarea persoanelor cu dizabilități psihosociale sau intelectuale, avocatul trebuie să intervină de fiecare dată atunci când participanții la proces vor utiliza sintagme și afirmații discriminatorii la adresa acestor persoane cum ar fi: bolnav mintal, alienat mintal, dereglare psihică, psihic bolnav, invalid, persoană handicapată ș.a. și va explica că persoanele termenii corecți mențiți să respecte demnitatea acestora sunt: ” persoană cu dizabilitate intelectuală sau psihosocială” sau ” persoană cu o problemă de sănătate mintală”.

În situația în care în cadrul procesului de judecată de către partea pârîtă sau alți participanți la proces se va invoca că credibilitatea reclamantului este afectată din cauza diagnosticului mintal (situație des întâlnită în practică), avocatul va interveni și va explica că asemenea afirmații reprezintă instigare la discriminare prin stereotipizare și prejudecăți. În același timp, se recomandă și depunerea unei cereri către Consiliul pentru Prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității sau în instanța de judecată într-un proces separat. Or, doar asemenea acțiuni vor avea ca efect reeducarea, inclusiv a actorilor din domeniul justiției, în spiritul respectării drepturilor fundamentale ale omului și al principiului non-discriminării.

Dacă partea pârîtă a depus referință împotriva cererii de chemare în judecată se recomandă avocatului să depună obiecții în scris cu referire la circumstanțele, argumentele și probele prezentate de către acesta în referință.

Recomandări cu referire la acțiunile avocatului ce reprezintă interesele persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale cu statut de pârât:

Avocatul trebuie să precizeze circumstanțele de fapt, care au importanță pentru soluționarea corectă a pricinii, după cum urmează:

- Va preciza pretențiile reclamantului și a temeiurilor de fapt și de drept indicate în cererea de chemare în judecată;
- Va prezenta în referință obiecțiile asupra pretențiilor din acțiune.

Avocatul în mod obligatoriu va prezenta în judecată, în termenul fixat în încheierea judecătorească, referința și toate probele necesare pentru combaterea

pretențiilor din acțiune. În referință se indică instanța la care se depune, numele sau denumirea reclamantului și revendicările lui, răspunsul la pretențiile de fapt ale acțiunii și probele aduse împotriva fiecărei revendicări, alte date importante pentru soluționarea pricinii, precum și demersurile pârâtului.

Avocatul consultă proiectul referinței cu persoana reprezentată și reprezentantul legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) și explică într-o terminologie accesibilă circumstanțele de fapt și de drept invocate.

Avocatul explică beneficiarului și reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) care sunt sancțiunile pentru nerespectarea obligației de prezentare a referinței și probelor ce o confirmă, cum ar fi:

- Decăderea pârâtului din dreptul de a invoca anumite împrejurări de fapt și de drept în sprijinul apărării sale;
- Limitarea posibilităților de a dezbate în contradictoriu faptele prezentate de reclamant în susținerea pretențiilor formulate în cererea de chemare în judecată;
- În cazul eschivării pârâtului de la depunerea probelor necesare, instanța poate obliga pârâtul să achite reclamantului o compensație pentru timpul de muncă pierdut, dacă se va constata că actele de procedură indicate sunt necesare pregătirii pricinii pentru dezbateri, iar neprezentarea lor influențează promptitudinea pregătirii pentru dezbateri judiciare.

În cazul în care avocatul a intervenit ulterior, iar partea nu a depus referința în termenul stabilit de instanță, avocatul trebuie să solicite repunerea în termenul de depunere a referinței în temeiul art. 116 CPC al RM și a probelor cu indicarea motivelor de omitere a termenului.

Avocatul are obligația de a verifica dacă în cazul asistat este în interesul persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale înaintarea acțiunii reconvenționale și sunt întrunite condițiile de primire a acesteia stipulate în art. 173 din CPC al RM.

Avocatul trebuie să explice persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale că doar până la începerea dezbaterilor judiciare, pârâtul este în drept de a înainta către reclamant o acțiune reconvențională, care va fi examinată concomitent cu acțiunea

inițială. Astfel, avocatul oferă părților consultații cu referire la regulile generale de intentare a acțiunii reconvenționale, avantajele și riscurile depunerii acestei acțiuni.

Avocatul acordă suport în pregătirea și depunerea acțiunii reconvenționale și consultă proiectul acesteia cu clientul și reprezentantul legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.).

Dacă instanța a emis o încheiere cu privire la asigurarea acțiunii și măsura de asigurare a acțiunii prin care se lezează interesele persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale, avocatul are obligația de a ataca cu recurs încheierea respectivă, în ordinea prevăzută în art. 181 din Codul de procedură civilă.

Recomandări cu referire la acțiunile avocatului ce reprezintă interesele persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale în procesul de instituire a măsurii de protecție judiciară:

Până la abordarea subiectului propriu-zis, care vor fi acțiunile avocatului ce reprezintă interesele persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale în procesul de instituire a măsurilor de ocrotire judiciară, este important de menționat că domeniul vizat a suferit modificări esențiale, intrate în vigoare din 02.06.17.

Legislația precedentă, în special art. 24 Cod civil și prevederile legale care reglementau tutela, nu prevedeau și nu recunoșteau nici o formă de luare a deciziei prin suport și se baza exclusiv pe luarea deciziei prin substituție de către tutore. Astfel, persoanele cu o dizabilități intelectuale sau psihosociale erau lipsite de capacitate de exercițiu și erau excluse practic din societate, neavând nici un drept pe care și l-ar fi putut exercita.

Evoluția pozitivă realizată prin modificarea art. 24 Cod Civil și introducerea capitolului ce reglementează domeniul măsurilor de ocrotire a persoanei cu dizabilități se bazează în primul rând pe principiul autonomiei personale, înlocuirea deciziilor de substituție prin deciziile de suport. Dreptul de a-și asuma riscuri și de a face greșeli face parte din maturitate și autonomie personală. Deciziile persoanelor cu dizabilități psihosociale sau intelectuale trebuie să fie considerate valabile, în condiții de egalitate cu ceilalți.

La acordarea asistenței juridice garantate de stat în procesele de judecată cu privire la instituirea măsurilor de ocrotire judiciară, avocatul va ține cont de prevederile

art. 48 (I) Cod Civil al RM care indică că persoana fizică care a atins majoratul sau care a dobândit capacitate deplină de exercițiu pe altă cale legală și care, *în urma unei boli mintale ori a unei deficiențe fizice, mintale sau psihologice, nu poate, în mod deplin, conștientiza acțiunile sale ori exprima voința* poate beneficia de o măsură de ocrotire, instituită în funcție de starea sau situația sa.

Avocatul va ține cont de faptul că *SCOPUL* instituirii măsurii de ocrotire *este OCROTIREA atât a persoanei sau/și interesele patrimoniale ale acesteia*. Măsura de ocrotire poate fi limitată la unul din aceste două domenii.

Avocatul va ține cont de faptul că măsurile de ocrotire pot fi contractuale (contractul de asistență, mandatul de ocrotire în viitor) și judiciare (ocrotirea provizorie, curatela, tutela).

În fiecare caz concret, avocatul va analiza ca măsurile de ocrotire să fie instituite și exercitate întru respectarea drepturilor și libertăților fundamentale și a demnității persoanei.

Avocatul va ține cont ca măsurile de ocrotire să urmărească interesul și bunăstarea persoanei în privința căreia se instituie și să favorizeze pe cit este posibil, *AUTONOMIA* acesteia.

Avocatul va ține cont de faptul că la luarea oricărei decizii care vizează persoana în privința căreia este instituită o măsură de ocrotire (persoana ocrotită) sau interesele patrimoniale ale acesteia, instanța de judecată, autoritatea tutelară și persoana însărcinată cu ocrotirea (asistentul, mandatarul împuternicit prin mandat de ocrotire în viitor, ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele, membrii consiliului de familie) *vor acorda prioritate dorințelor și sentimentelor persoanei ocrotite, exprimate de sine stătător sau, la solicitarea acesteia, cu ajutorul persoanei de încredere. Dorințele și sentimentele persoanei ocrotite vor avea prioritate, chiar dacă sânt susceptibile de a expune persoana ocrotită unui anumit risc, cu excepția cazului în care ea se expune unui risc grav ce nu poate fi diminuat prin întreprinderea anumitor măsuri suplimentare.*

Avocatul va ține cont că prin *persoană de încredere* se înțelege orice persoană aleasă liber de către persoana ocrotită pentru a fi asistată în comunicare. În absența unei alegeri, persoana de încredere, solicitată de persoana ocrotită, va fi desemnată de către centrul comunitar de sănătate mintală.

Avocatul se va asigura ca supravegherea măsurilor de ocrotire să fie realizată de către autoritatea tutelară sau instanța de judecată.

Avocatul va ține cont de faptul că *ocrotitor autorizat* este numai persoana care deține autorizație de ocrotitor autorizat eliberată în condițiile legii.

Dacă o persoană are nevoie de ocrotire *doar prin asistență la luarea deciziei*, aceasta poate să încheie un *contract de asistență* cu persoana care dorește să o ofere (asistentul). *Persoana poate avea unul sau mai mulți asistenți.*

Avocatul va ține cont că prin contractul de asistență, asistentul se obligă să fie prezent la încheierea actelor juridice și la luarea altor decizii de către persoana ocrotită, să îi ofere informația și consultația necesare și să o ajute în comunicarea cu terții, indiferent de forma de comunicare. Dacă persoana ocrotită încheie un act juridic în formă scrisă sau autentică, asistentul poate contrasemna, cu indicarea calității și naturii asistenței acordate. Contractului de asistență i se aplică în mod corespunzător dispozițiile legale cu privire la mandat, însă *calitatea de asistent nu acordă împuternicirea de a reprezenta persoana ocrotită.* Asistentul este obligat să notifice autoritatea tutelară despre inițierea și, după caz, încetarea asistenței. Rezoluțiunea contractului are loc la inițiativa uneia din părți sau în cazul în care instanța instituie o măsură de protecție judiciară.

Referitor la *mandatul de ocrotire în viitor*, avocatul va ține cont de faptul că persoana fizică care a atins majoratul sau care a dobândit capacitate deplină de exercițiu pe altă cale legală (mandantul) poate împuternici unul sau mai mulți mandatari să o reprezinte în situația în care, în urma unei boli mintale sau deficiențe fizice, mintale sau psihologice, ea nu își va putea, în mod deplin, conștientiza acțiunile ori exprima voința.

Avocatul va ține cont de faptul că mandatul de ocrotire în viitor poate fi încheiat personal de către parte doar *dacă nu a fost instituită o măsură de ocrotire judiciară.* În situația instituirii tutelei nu poate încheia asemenea mandat nici personal, nici prin reprezentant. În cazul instituirii curatelei, mandatul de ocrotire în viitor poate fi încheiat doar cu acordul curatorului.

Avocatul va ține cont de faptul că mandatul de ocrotire în viitor poate avea forma unui contract de *mandat, procură sau într-un alt act juridic, atât în formă simplă cit și autentică.* Dacă mandatul de ocrotire în viitor se acordă pentru protejarea persoanei, mandatarul are drepturile și obligațiile tutorelui. Prin urmare, mandatarul este o persoană

aleasă de către mandant. Pentru ca mandatul de ocrotire în viitor să înceapă să producă efecte, mandatarul îl va prezenta autorității tutelare împreună cu raportul de expertiză extrajudiciară psihiatrică, efectuată în scopul instituirii unei măsuri de ocrotire, eliberat în ultimele 2 luni.

Pentru a exclude eventuale abuzuri în privința persoanei cu deficiențe intelectuale psihosociale și/sau fizice avocatul va ține cont de faptul că *Măsura de ocrotire judiciară* poate fi instituită de către instanța de judecată *doar în cazul în care aceasta este necesară și dacă persoana nu este ocrotită suficient prin aplicarea dispozițiilor legale privind obligația de întreținere a soțului și a rudelor, privind regimul bunurilor comune ale soților, privind asistența la luarea deciziei sau prin mandatul de ocrotire în viitor a persoanei respective.* Măsura de ocrotire judiciară trebuie să fie individualizată și proporțională gradului în care, în urma unei boli mintale sau deficiențe fizice, mintale sau psihologice, persoana nu își poate conștientiza acțiunile ori exprima voința.

Avocatul va ține cont de faptul că măsura de ocrotire judiciară poate fi instituită *doar în privința unei persoane cu capacitate deplină de exercițiu.*

Avocatul trebuie să verifice dacă cererea de instituire a măsurii de ocrotire judiciare este depusă de către persoanele în drept să depună asemenea cereri și anume:

- persoana fizică în privința căreia se cere instituirea măsurii de ocrotire judiciare;
- soțul persoanei indicate la lit. a);
- persoana cu care persoana indicată la lit. a) locuiește împreună de mai mult de 3 ani;
- ruda sau afinul persoanei indicate la lit. a);
- mandatarul împuternicit printr-un mandat de ocrotire în viitor, indiferent dacă mandatul produce sau a încetat să producă efecte;
- autoritatea tutelară, în situația în care persoanele indicate la alin. (1) lit. a)–e) au omis să o depună în termen de 3 luni de la data sesizării acestora de către autoritatea tutelară.

Avocatul va ține cont că instituirea curatelei sau tutelei poate avea loc doar în anumite cazuri și anume:

- ✓ În privința persoanei care, fără a fi lipsită complet de discernământ, are nevoie, în temeiul dispozițiilor art. 481 alin. (1), să fie asistată în mod continuu. Curatela se instituie *doar dacă prin ocrotirea provizorie nu se va putea asigura ocrotirea suficientă a persoanei.*
- ✓ În privința persoanei care, în temeiul dispozițiilor art. 481 alin. (1), trebuie să fie reprezentată în mod continuu poate fi instituită măsura de ocrotire judiciară sub forma tutelei. Tutela se instituie *doar dacă nici prin ocrotirea provizorie și nici prin curatelă nu se va putea asigura ocrotirea suficientă a persoanei.*

În același timp, dat fiind sarcina probei prevăzută de art. 118 CPC al RM în pricinile civile, persoana care solicită instituirea măsurii de protecție urmează să probeze întrunirea condițiilor prevăzute de lege pentru instituirea măsurii. **Persoana care solicită instituirea măsurilor de ocrotire trebuie să demonstrează că celelalte măsuri extrajudiciare nu sunt capabile să asigure suficient ocrotirea persoanei.**

Avocatul va examina cu maximă diligență raportul de expertiză extrajudiciară anexat la cererea de chemare în judecată cu privire la instituirea măsurii de ocrotire judiciară, iar în cazul în care apar dubii rezonabile cu privire la neobiectivitatea acestuia, acesta va fi contestat.

În practică, cu regret, deja se atestă situații când aplicarea măsurii de protecție sub formă de curatelă sau tutelă este nejustificată și efectuată în alte scopuri decât cele menționate în lege - OCROTIREA atât a persoanei sau/și intereselor patrimoniale ale acesteia.

Avocatul va insista, prin formularea de cereri în ședința de judecată, la prezența în judecată a persoanei a cărei ocrotire se solicită și la audierea acesteia pentru a fi luate în considerare dorințele și sentimentele persoanei ocrotite și respectarea dreptului la un proces echitabil.

Avocatul va ține cont că măsura de ocrotire judiciară *poate fi revocată oricând*, inclusiv la cererea persoanei ocrotite când necesitatea acesteia a dispărut.

Avocatul trebuie să cunoască că instanța de judecată poate institui, prin hotărâre judecătorească, *ocrotirea provizorie* în privința persoanei care, are nevoie de ocrotire temporară sau de reprezentare pentru îndeplinirea doar a anumitor acte juridice. Ocrotirea

provizorie poate fi instituită de către instanța de judecată prin încheiere, pentru perioada desfășurării procedurii de instituire a curatei sau a tutei. În caz de urgență, instanța de judecată poate institui ocrotirea provizorie cu amânarea audierii persoanei. Instanța de judecată va audia persoana în cel mai scurt termen. În cazul în care prezența persoanei nu este posibilă din motive obiective, instanța de judecată urmează să asigure audierea acesteia la locul aflării ei, constatând, după caz, imposibilitatea comunicării cu aceasta.

Avocatul va ține cont de faptul că persoana în privința căreia este instituită ocrotirea provizorie își păstrează capacitatea deplină de exercițiu, însă aceasta nu poate să încheie de sine stătător acte juridice pentru care instanța de judecată a desemnat un ocrotitor provizoriu.

Avocatul va monitoriza ca *termenul* pentru care se instituie măsura de ocrotire judiciară sub forma curatei sau tutei, să fie de maximum 5 ani. În cazul instituirii tutei, instanța de judecată, în baza raportului de expertiză psihiatrică care confirmă că, nu există semne vădite că starea persoanei se va îmbunătăți, poate stabili, prin hotărâre motivată, un termen de până la 10 ani.

Avocatul va ține cont că persoana supusă măsurii de ocrotire judiciare sub forma curatei *nu poate*, fără asistenta curatorului și autorizarea autorității tutelare, să încheie următoarele acte juridice:

- contractul de vânzare-cumpărare și alte acte juridice de dispoziție;
- contractul de locațiune și alte acte juridice de administrare a bunurilor persoanei ocrotite al căror termen depășește termenul măsurii de ocrotire;
- contractul de tranzacție;
- contractul de partaj al bunurilor comune;
- actul de acceptare sau renunțare la moștenire;
- contractul de primire a unui împrumut;
- contractul dintre tutore sau persoanele afiliate acestuia și persoana ocrotită, cu excepția actelor cu titlu gratuit, încheiate în folosul persoanei ocrotite. La încheierea acestui act juridic, tutorele se consideră că are un interes care contravine interesului persoanei ocrotite.

Avocatul va insista ca la instituirea măsurii de ocrotire judiciare sub forma curatelei, *prin derogare de la dispozițiile legii sus-menționate , instanța de judecată să enumere categoriile de acte juridice pe care persoana ocrotită are capacitatea de a le încheia de sine stătător* ori să enumere categoriile de acte juridice pentru care este necesară asistența sau reprezentarea curatorului.

Avocatul va avea în vedere că *curatorul nu poate substitui persoana ocrotită* pentru a acționa din numele acesteia, dar poate cere în anumite condiții instanței de judecată să fie împuternicit cu încheierea unui anume act juridic sau să ceară instituirea tutelei.

Avocatul va ține cont că persoana ocrotită poate să întocmească testament de sine stătător. Persoana ocrotită poate face donații doar cu asistența curatorului. Se consideră că curatorul are interes care contravine intereselor persoanei ocrotite dacă el este donatar.

Avocatul va avea în vedere că legea prevede că *tutorele* reprezintă persoana ocrotită în toate actele juridice, cu excepția cazurilor în care legea sau uzanțele împuternicesc persoana supusă măsurii de ocrotire judiciare sub forma tutelei să acționeze de sine stătător și doar în cazul în care persoana ocrotită este lipsită în totalitate de discernământ. În cazul în care persoana nu este lipsită în totalitate de discernământ, în scopul respectării dispozițiilor art. 48(28) alin. (2), instanța de judecată, în hotărârea judecătorească privind instituirea tutelei, *va enumera actele juridice pe care persoana ocrotită are capacitatea să le încheie de sine stătător sau cu asistența tutorelui, fără a fi necesare alte autorizări.*

Avocatul va ține cont de faptul că *tutorele* poate reprezenta persoana ocrotită în vederea apărării drepturilor personale nepatrimoniale ale *acesteia doar după autorizarea consiliului de familie sau, în absența consiliului, a autorității tutelare* ori dacă reprezentarea i-a fost prescrisă de către una dintre acestea. Consiliul de familie sau, în absența acestuia, autoritatea tutelară poate prescrie tutorelui renunțarea la acțiune sau încheierea unui contract de tranzacție.

Avocatul trebuie să cunoască că *tutorele* poate încheia actele juridice de conservare și, sub rezerva dispozițiilor art. 48 (63) alin. (2), actele de administrare necesare administrării patrimoniului persoanei ocrotite. Tutorele acționează de sine stătător în instanța de judecată pentru a apăra drepturile patrimoniale ale persoanei ocrotite.

Avocatul va ține cont că următoarele acte juridice, încheiate de către *tutore* în numele persoanei ocrotite, nu produc efecte juridice decât după autorizare din partea consiliului de familie sau, în absența acestuia, a autorității tutelare:

- contractul de vânzare-cumpărare și alte acte juridice de dispoziție;
- contractul de locațiune și alte acte juridice de administrare a bunurilor persoanei ocrotite al căror termen depășește termenul măsurii de ocrotire;
- contractul de tranzacție;
- contractul de partaj al bunurilor comune;
- actul de acceptare sau renunțare la moștenire;
- contractul de primire a unui împrumut;
- contractul dintre tutore sau persoanele afiliate acestuia și persoana ocrotită, cu excepția actelor cu titlu gratuit, încheiate în folosul persoanei ocrotite. La încheierea acestui act juridic, tutorele se consideră că are un interes care contravine interesului persoanei ocrotite.

Avocatul va ține cont de faptul că *nu pot fi autorizate*, iar tutorele nu este în drept să încheie:

- acte privind înstrăinarea gratuită a bunurilor sau a drepturilor persoanei ocrotite, inclusiv privind remiterea datoriei,
- renunțarea gratuită la un drept dobândit,
- eliberarea unei garanții reale sau personale constituite în folosul persoanei ocrotite, fără ca obligația garantată să fi fost stinsă integral,
- precum și acte privind constituirea unei garanții reale sau personale pentru a garanta obligațiile unui terț;
- acte privind dobândirea de la un terț a unui drept sau a unei creanțe pe care acesta o are față de persoana ocrotită;
- acte privind exercitarea activității de întreprinzător sau profesionale în numele persoanei ocrotite.

Avocatul va avea în vedere prevederile art. 58 (I) CPC al RM, care reglementează capacitatea de exercițiu al drepturilor procedurale civile a persoanei în privința căreia este instituită o măsură de ocrotire judiciară. Avocatul va reține că persoana fizică în

privința căreia este instituită o măsură de ocrotire judiciară (persoana ocrotită) are capacitate de exercițiu al drepturilor procedurale civile în măsura în care:

- în cadrul cauzei civile, persoana ocrotită își apără drepturile, libertățile sau interesele legitime pe care, conform legii civile, le poate exercita de sine stătător;
- cauza civilă se referă la un act juridic pe care, conform legii civile, persoana ocrotită îl poate încheia de sine stătător.

Recomandări cu referire la acțiunile avocatului ce reprezintă interesele persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale în procedura de internare forțată:

Avocatul care reprezintă drepturile și interesele persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale trebuie să cunoască că legislația națională ce reglementează domeniul sănătății mintale nu a fost pe deplin racordată la prevederile Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități.

Principiile de bază care guvernează Convenția sunt egalitatea în drepturi a persoanelor cu dizabilități și non-discriminarea.

Avocatul va avea în vedere că regula de bază este că persoana cu dizabilitate intelectuală și/sau psihosocială poate fi internată în instituția psihiatrică pentru a fi tratată doar în baza consimțământului liber exprimat, în cazul în care există indicații medicale pentru asemenea tratament.

La internarea benevolă, beneficiarul semnează consimțământul informat cu privire la internare și consimțământul pentru administrarea tratamentului și investigațiilor medicale. Conținutul acestor acte trebuie să fie explicate persoanei cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale într-un limbaj accesibil, respectând-se dreptul la informare, iar consimțământul, pentru a fi considerat valabil exprimat nu trebuie să fie alterat de vicii de consimțământ, obținut prin constrângere sau violență.

Art. 28 al legii 1402 din 16.12.1997 privind sănătatea mintală prevede că: Persoana suferindă de tulburări psihice poate fi spitalizată în staționarul de psihiatrie *fără liberul ei consimțământ* sau al reprezentantului ei legal (*internare forțată*) care acționează conform dorințelor exprimate de persoana suferindă de tulburări psihice,

până la emiterea hotărârii judecătorești, dacă examinarea sau tratarea ei este posibilă numai în condiții de staționar, iar tulburarea psihică este gravă și condiționează: *a) pericolul social direct; c) prejudiciul grav sănătății sale dacă nu i se va acorda asistență psihiatrică.*

Cererea de spitalizare în staționarul de psihiatrie fără liberul consimțământ al persoanei se depune în instanța de la locul de aflare a staționarului de psihiatrie în care este spitalizată persoana, de către instituția de psihiatrie.

Avocatul trebuie să verifice ca cererea de spitalizare în staționarul de psihiatrie fără liberul consimțământ al persoanei se fie înaintată în instanța de judecată nu mai târziu de 72 de ore din momentul internării ei în staționara și ca aceasta să îndeplinească condițiile de fond și de formă impuse de lege.

Avocatul are obligația de a analiza minuțios cererea de spitalizare în staționarul de psihiatrie fără liberul consimțământ al persoanei și probele anexate din care să rezulte:

- 1) ***pericolul social direct;***
- 2) ***prejudiciul grav sănătății sale dacă nu i se va acorda asistență psihiatrică.***

Avocatul trebuie să analizeze avizul comisiei de medici psihiatrici anexat la cerere, încheiat în modul stabilit, care trebuie să fie argumentat prin prisma celor 2 elemente obligatorii sus-menționate, pentru a exclude caracterul arbitrar al detenției într-o instituție psihiatrică și încălcarea dreptului la libertate și siguranță a persoanei protejată de art. 5 parag.1 CEDO.

În conformitate cu prevederile art. 313 (2) CPC al RM, în cererea de spitalizare în staționarul de psihiatrie fără liberul consimțământ al persoanei sau al reprezentantului ei legal trebuie să se indice legitimitatea spitalizării și circumstanțele care demonstrează *conduita neadecvată* a acesteia. Avocatul va invoca neclaritatea și imprevizibilitatea normei respective și a sintagmei *conduită neadecvată*. Conduita neadecvată a persoanei cu dizabilitate intelectuală sau psihosocială, nepotrivită sau necorespunzătoare pentru o anumită situație sau împrejurare, *dar* care nu prezintă pericol social direct și nu cauzează prejudiciu grav sănătății sale, *nu constituie temei pentru internarea forțată.*

Avocatul va urmări respectarea termenului de examinare a prezentei cereri, de 5 zile de la pornirea procesului. În cazul încălcării acestui termen va formula o cerere de urgentare.

Pentru respectarea dreptului la un proces echitabil și de acces la instanța a persoanei cu dizabilitate intelectuală sau psihosocială care urmează a fi internată forțat în spitalul de psihiatrie, avocatul va insista la prezența personală a acesteia în ședința de judecată, în cazul în care persoana dorește și este aptă de a participa în ședință, stare care este evaluată de către avocat în cadrul întrevederii cu beneficiarul.

În cazul în care instanța admite cererea, spitalizarea se dispune pe un termen determinat în lege. Avocatul îi va explica persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale conținutul hotărârii judecătorești într-un limbaj accesibil, îi va consulta opinia iar în caz de dezacord hotărârea va fi atacată în modalitatea prevăzută de lege.

2.4 Asistența juridică garantată de stat acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale la faza dezbaterilor judiciare.

Standardul 1. Avocatul trebuie să consulte împreună cu persoana reprezentată strategia de caz într-un limbaj accesibil .

Standardul 2. Avocatul trebuie să prezinte toate probele admisibile și favorabile părții pe care o reprezintă, să pregătească în scris explicațiile în calitate de reprezentant al părții, expunând-se detaliat în susținerea pretențiilor sale precum și a obiecțiilor părții adverse.

Standardul 3. Avocatul este obligat să pregătească din timp o listă de întrebări ce urmează a fi adresate reclamantului, pârâtului, intervenienților, autorității tutelare, specialistului, martorilor.

Standardul 4. Avocatul trebuie să organizeze pledoaria în așa fel încât să abordeze interesele persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale, să descrie problematica cauzei din perspectiva acesteia și să mențină cercetările axate pe necesitățile ei, inclusiv prin indicarea consecințelor la diferite soluții pe care le poate emite instanța de judecată.

Standardul 5. Avocatul trebuie să solicite instanței de judecată audierea acesteia în condiții speciale (art. 219 CPC al RM), dacă interesele persoanei cu dizabilitate intelectuală sau psihosocială o cer.

Standardul 6. Avocatul trebuie să solicite invitarea în proces a unui psiholog pentru facilitarea dialogului, în situația în care persoana cu dizabilitate intelectuală sau psihosocială întâmpină dificultăți de exprimare și înțelegere pentru a i se acorda măsuri de adaptare rezonabilă procesuală.

Recomandări cu referire la implementarea standardelor ce vizează acțiunile avocatului la faza dezbaterilor judiciare:

Faza dezbaterilor judiciare este faza cea mai complexă a procesului civil, în care instanța de judecată cercetează probele, audiază participanții la proces și soluționează cauza în fond prin pronunțarea hotărârii judecătorești.

Până la începerea examinării cauzei în fond, avocatul trebuie să se asigure că desfășurarea procesului va avea loc în condiții optime. În acest sens, avocatul poate insista ca procesul judiciar să se desfășoare nu în biroul personal al judecătorului, dar în sala de judecată special amenajată pentru desfășurarea procesului. În cazul în care persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale are necesități speciale determinate și de o dizabilitate fizică, avocatul depune o cerere prin care va solicita instanței ca ședința de judecată să se desfășoare într-o sală de judecată situată la parter.

În funcție de specificul litigiului și de relațiile dintre participanții la proces, se recomandă ca până la începerea ședinței să se evite contactul dintre persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale cu partea adversă pentru asigurarea unui climat psiho-emoțional adecvat.

Înainte de începerea ședinței avocatul trebuie:

- Să se asigure, prin întrebări și observații, că starea de sănătate psiho-emoțională a persoanei cu dizabilitate intelectuală sau psihosocială îi permite de a participa în ședința de judecată;
- Să explice persoanei cu dizabilitate intelectuală sau psihosocială într-un limbaj accesibil potrivit gradului de dezvoltare procedura în care va fi implicată;
- Să asigure că persoana cu dizabilitate intelectuală sau psihosocială are posibilitatea personal sau, după caz, prin avocat să pună întrebări participanților la părților la proces.
- Să solicite, după caz, întreruperi în cadrul procesului, în cazul în care apar

careva necesități de ordin fiziologic sau psiho-emoțional ce împiedică participarea sa în ședință.

Avocatul prezintă toate probele admisibile și favorabile persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale și intereselor acesteia și pregătește în scris explicațiile date în calitate de avocat al reclamantului sau al pârâtului.

Avocatul trebuie să pregătească din timp o listă de întrebări ce urmează a fi adresate reclamantului, pârâtului, intervenienților, autorității tutelare, specialistului sau martorilor. Chiar dacă poziția avocatului coincide cu poziția altor participanți (de exemplu, reprezentanții autorității tutelare), avocatul trebuie să fie pregătit și să participe pe deplin în proceduri fără a face pur și simplu referire la poziția altor participanți.

Avocatul trebuie să organizeze apărarea și pledoaria în așa fel încât să abordeze interesele persoanei cu dizabilități psihosociale și intelectuale, să descrie problematica cauzei din perspectiva acesteia și să mențină cercetările axate pe necesitățile ei, inclusiv prin indicarea consecințelor la diferite soluții pe care le poate emite instanța.

Se recomandă avocaților se pregătească în scris susținerile orale și să le prezinte instanței. Avocatul este obligat să adopte în cadrul pledoariei o poziție în privința soluției cazului, ținând cont prevederile legii nr. 60 cu privire la incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități și Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități, în special art. 12, Recunoașterea egală în fața legii precum și nediscriminarea, respectarea demnității umane și a libertății de a face propriile alegeri.

Recomandări cu referire la participarea persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale în calitate de martor în proces civil:

Deseori persoanele cu dizabilități intelectuale și psihosociale sunt privite cu circumspecție când apar în calitate de martor. Avocații trebuie să cunoască că persoanele cu dizabilități mintale și psihosociale sunt capabile să poată oferi informații complete despre ce a văzut sau au auzit.

În procesul de evaluare a oportunității atragerii în calitate de martor în procesul civil a persoanelor cu dizabilități intelectuale și psihosociale avocatul trebuie să țină cont de faptul că audierea poate fi o experiență foarte stresantă și chiar traumatizantă pentru beneficiar. Astfel, avocatul va balanța/evalua riscurile pentru bunăstarea persoanei cu

dizabilități intelectuale și psihosociale în calitate de martor și importanța declarațiilor acestuia pentru apărarea clientului și va decide având la bază interesul beneficiarului. Avocatul poate solicita opinia medicului psihiatru sau a psihologului din cadrul Centrului de Sănătate Mintală atunci când evaluează oportunitatea atragerii în calitate de martor în procesul civil a persoanelor cu dizabilități intelectuale și psihosociale.

În procesul de decizie cu referire la introducerea persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale în calitate de martor în procesul civil avocatul va ține cont de opinia acestuia. În situația în care avocatul decide că pentru apărare este imperativ necesară atragerea în calitate de martor a unei persoane cu dizabilități intelectuale și psihosociale, avocatul trebuie să efectuează o evaluare a riscurilor și să întocmească un plan de acțiuni pentru evitarea sau minimizarea acestora (ex. în avocatul poate recomanda persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale să accepte asistența unei persoane de suport sau a unui psiholog, care îl va ajuta să depășească stresul provocat de interacțiunea cu sistemul de justiție).

Avocatul are obligația de a realiza, personal sau cu implicarea unei persoane de suport, alese de beneficiar, pregătirea persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale pentru participarea în ședința de judecată în calitate de martor. Pregătirea persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale pentru audiere cuprinde un set de măsuri menite să creeze cadrul fizic, logistic și psihologic propice pentru furnizarea de către această persoană a unor informații clare și credibile, cum ar fi: familiarizarea cu procesul și rolul martorului, clarificarea îngrijorărilor/temerilor pe care le poate avea persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale referitor la participarea în calitate de martor, etc.

În situația când persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale prezintă și deficiențe de auz sau de vorbire ori dacă, din alte motive, nu se poate exprima, avocatul va solicita instanței ca întrebările și răspunsurile să se facă în scris și să fie anexate la procesul-verbal al ședinței. În situația în care persoana nu poate citi și scrie, dar prezintă deficiențe de auz sau de vorbire, avocatul trebuie să solicite instanței ca audierea să se realizeze cu participarea unui interpret licențiat în modul stabilit de lege.

2.5 Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale în cadrul exercitării căilor de atac.

Standardul 1. Avocatul explică într-un mod corespunzător, într-un limbaj ușor de înțeles persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.). conținutul și efectele hotărârii judecătorești.

Standardul 2. Avocatul are obligația de a explica persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) dreptul de a depune cerere de apel/recurs, dar și consecințele legale și cele aferente căilor de atac.

Standardul 3. Avocatul nu trebuie să folosească căile de atac în mod nejustificat sau pentru a obține un onorariu suplimentar.

Standardul 4. Avocatul este obligat să întocmească cererea de apel/recurs în interesul persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale și acordă suport pentru ca aceasta să fie depusă în termen.

Standardul 5. Avocatul întocmește în mod obligatoriu o referință în scris la apelul/recursul făcut de alte părți.

Standardul 6. Avocatul trebuie să explice persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) decizia instanței de apel/recurs și mijloacele legale de apărare disponibile în continuare.

Recomandări cu referire la implementarea standardelor ce vizează acțiunile avocatului în cadrul exercitării căilor de atac:

După pronunțarea hotărârii judecătorești avocatul explică într-un mod corespunzător, într-un limbaj ușor de înțeles persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) conținutul și efectele acesteia. În cadrul consultației avocatul explică nu numai natura juridică și posibilitatea unui apel/recurs, dar și consecințele legale și cele aferente (de exemplu, timpul necesar, prezența la ședințe suplimentare, probabilitatea ca instanța să încaseze cheltuieli de judecată de la partea care pierde procesul etc.) căilor de atac.

Dacă persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.), după consultările care le-a avut cu avocatul dorește să declare apel, avocatul întocmește cererea în interesul beneficiarului și acordă suport pentru ca aceasta să fie depusă în termen.

Dacă avocatul nu consideră că este necesar de a declara apel/recurs, persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) insistă, avocatul va întocmi cererea de apel/recurs.

Dacă avocatul consideră că este necesar de a declara apel/recurs, dar nu are împuterniciri de a declara apel, iar persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) în mod nejustificat refuză a semna cererea de apel/recurs, avocatul în mod obligatoriu va înștiința autoritatea tutelară și consiliul de familie pentru a interveni în interesul persoanei ocrotite.

Dacă persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) nu dorește să declare apel/recurs, iar avocatul consideră că aceasta este în interesul beneficiarului, avocatul înaintează cererea respectivă, dacă are împuternicirea respectivă consemnată în mandat și înștiințează autoritatea tutelară și consiliul de familie pentru a interveni în interesul persoanei ocrotite.

Avocatul întocmește în mod obligatoriu o referință în scris la apelul/recursul făcut de alte părți.

Ca și în cazul instanței de fond, avocatul explică persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) decizia instanței de apel/recurs și mijloacele legale de apărare disponibile în continuare.

Avocatul care a reprezentat persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale pe parcursul procesului până când hotărârea a devenit definitivă și irevocabilă trebuie să fie pregătit să continue reprezentarea acestuia și la etapa executării hotărârii.

2.6 Asistența juridică garantată de stat acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale la faza de executare a hotărârilor judecătorești.

Standardul 1. Avocatul este obligat să comunice persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) data la care hotărârea judecătorească devine executorie și acordă suport în obținerea titlului executoriu, dacă prezentarea documentului executoriu spre executare nu ține de competența instanței de judecată în conformitate cu art. 15 din Codul de executare.

Standardul 2. Avocatul trebuie să explice într-un limbaj accesibil persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) procedura de executare silită și termenii de prezentare a documentului executoriu.

Standardul 3. Avocatul asistă persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale în fața executorului judecătoresc, în procedura de conciliere a părților în procedura de executare, precum și la alte acțiuni de executare.

Recomandări cu referire la implementarea standardelor ce vizează acțiunile avocatului la faza de executare a hotărârilor judecătorești:

Avocatul are obligația de a informa persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) că executorul judecătoresc este unica persoană autorizată să efectueze executarea silită a documentelor executorii și comunică datele de contact ale executorului de competența căruia ține punerea în executare a documentului emis în privința beneficiarului.

În situația în care dispune de împuterniciri, avocatul este obligat asistă persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale în fața executorului judecătoresc, în procedura de conciliere a părților în procedura de executare, precum și la alte acțiuni de executare.

Avocatul trebuie să comunice persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale drepturile părților în procedura de executare (creditorul și debitorul). Dacă în privința persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale nu este instituită nici o măsură de ocrotire judiciară, avocatul va comunica acesteia atât dreptul ca aceasta să își apere singur drepturile în procesul de executare cit și dreptul la asistenta la luarea deciziei.

Avocatul trebuie să explice beneficiarului că dacă o persoană are nevoie de ocrotire doar prin asistență la luarea deciziei, aceasta poate să încheie un contract de asistență cu persoana care dorește să o asiste în procesul de executare. Persoana poate avea unul sau mai mulți asistenți. Asistentul ales de persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale se obligă să fie prezent la încheierea actelor juridice și la luarea altor decizii de către persoana ocrotită, să îi ofere informația și consultația necesare și să o ajute în comunicarea cu terții, indiferent de forma de comunicare. Avocatul va explica beneficiarului că pe parcursul executării hotărârii judecătorești, asistentul poate contrasemna actele întocmite de executor (ex. Tranzacția de împăcare), cu indicarea calității și naturii asistenței acordate.

Dacă în privința persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale este instituită o măsură de ocrotire judiciară avocatul are obligația de a informa beneficiarul și reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) că în procesul de executare drepturile persoanei ocrotite sunt apărate de reprezentantul legal, cu prezentarea înscrisului ce confirmă instituirea măsurii de ocrotire.

Avocatul are obligația de a comunica persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) data la care hotărârea judecătorească devine executorie și va acorda suport în obținerea titlului executoriu, dacă prezentarea documentului executoriu spre executare nu ține de competența instanței de judecată în conformitate cu art. 15 din Codul de executare.

Avocatul trebuie să explice într-un limbaj accesibil persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale și reprezentantului legal corespunzător (ocrotitorul provizoriu, curatorul, tutorele etc.) procedura de executare silită și faptul că titlul executoriu poate fi prezentat spre executare în decursul a 3 ani de la rămânerea definitivă a hotărârii judecătorești, cu excepția documentelor executorii privind urmărirea plăților periodice care își mențin valabilitatea în cursul întregii perioade în care urmează să se efectueze plățile (ex. în cazul unui document executoriu ce vizează pensia de întreținere a copilului matur inapt de muncă din cauza dizabilității).

Capitolul III. ASISTENȚA JURIDICĂ ACORDATĂ PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI INTELLECTUALE ȘI PSIHOSOCIALE ÎN PROCESUL PENAL.

3.1. Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale ce are calitate de bănuțit/învinuit la faza de urmărire penală.

Standardul 1. Avocatul care acordă asistență juridică garantată de stat trebuie să depună toată diligența pentru a asigura egalitatea în drepturi a persoanelor cu dizabilități intelectuale și psihosociale ce au calitatea de bănuțit/învinuit la faza de urmărire penală;

Standardul 2. Avocatul are obligația de a solicita în mod obligatoriu amenajări de procedură pentru persoanele cu dizabilități intelectuale și psihosociale bănuțite sau/și învinuite în comiterea infracțiunilor potrivit necesităților acestora;

Standardul 3. Avocatul trebuie să dezvolte o atitudine respectuoasă și deschisă față de persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale, menită să construiască o relație de încredere între avocat și beneficiar.

Standardul 4. Avocatul are obligația de a explica persoanei cu dizabilități psihosocială sau intelectuală toate drepturile și obligațiile prevăzute de legislația procesual-penală pentru diferite etape ale urmării penale, inclusiv în cadrul aplicării măsurilor de constrângere, în cadrul medierii și împăcării părților, într-un limbaj accesibil și calm.

Standardul 5. Avocatul este obligat să informeze permanent persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale despre acțiunile întreprinse, inclusiv aduce la cunoștința acesteia conținutul demersurilor, scrisorilor efectuate pe cauză și răspunsurile primite.

Standardul 6. Avocatul este obligat să aibă întrevvedere cu persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale înainte de fiecare acțiune procesuală ce urmează a fi efectuată.

Recomandări cu referire la implementarea standardelor ce vizează acțiunile avocatului la acțiunile procesuale efectuate cu participarea persoanei cu dizabilități

intelectuale sau psihosociale la faza de urmărire penală:

În conformitate cu prevederile art. 12 al Convenției ONU a drepturilor persoanelor cu dizabilități, ratificată de RM din anul 2010, Statele Părți reafirmă că persoanele cu dizabilități au dreptul la recunoașterea, oriunde s-ar afla, a capacității lor juridice. Statele Părți vor recunoaște faptul că persoanele cu dizabilități se bucură de asistență juridică în condiții de egalitate cu ceilalți, în toate domeniile vieții. Statele Părți vor lua toate măsurile adecvate pentru a asigura accesul persoanelor cu dizabilități la sprijinul de care ar putea avea nevoie în exercitarea capacității lor juridice .

În conformitate cu art. 13 al Convenției menționate, Statele Părți vor asigura acces efectiv la actul de justiție pentru persoanele cu dizabilități, în condiții de egalitate cu ceilalți, inclusiv prin asigurarea de ajustări de ordin procedural și adecvate vârstei, pentru a le facilita un rol activ ca participanți direcți și indirecti, inclusiv ca martori, în toate procedurile legale, inclusiv etapele de investigație și alte etape preliminare.

Legea națională nr. 60 din 30.03.2012 cu privire la incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități repetă în totalitate prevederile Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități, stipulând că persoanele cu dizabilități au dreptul să fie recunoscute, oriunde s-ar afla, ca persoane cu drepturi egale în fața legii. Persoanele cu dizabilități beneficiază de capacitate juridică în egală măsură cu celelalte persoane în toate aspectele vieții, iar după caz, și de măsuri de protecție și asistență juridică în exercitarea capacității juridice, prevăzute de legislația în vigoare. Iar, alin. 5 al art. 8 al legii menționate spune foarte clar că persoanele cu dizabilități, *pe lângă drepturi egale cu ale celorlalte persoane, au obligații și responsabilități egale, prevăzute de legislația Republicii Moldova.*

Avocatul va ține cont de normele menționate supra și că urmărirea penală poate fi pornită în privința unei persoane cu dizabilitate psihosociale sau intelectuale în aceleași condiții ca în privința oricărei alte persoane, cu ajustările de procedură necesare în fiecare caz individual.

Astfel, avocatul va ține cont de faptul că urmărirea penală în privința unei persoane cu dizabilități intelectuale sau psihosociale poate fi pornită în ordinea stabilită la art. 274 de către Organul de Urmărire penală sau procurorul sesizat în modalitatea prevăzută de lege. În termen de 30 zile, prin ordonanță urmează să fie pornită urmărirea

penală dacă din cuprinsul actului de sesizare sau al actelor de constatare rezultă o bănuială rezonabilă că a fost săvârșită o infracțiune și nu există vreuna din circumstanțele care exclud urmărirea penală.

Avocatul va ține cont de faptul că până la începerea urmăririi penale, în interiorul termenului de 30 zile organul de urmărire penală este în drept să efectueze un număr limitat de acțiuni procesuale.

Din momentul intervenirii sale, avocatul trebuie să urmărească ca toate acțiunile procesuale să fie efectuate în strictă conformitate cu prevederile legii procesual-penale și numai după înregistrarea sesizării cu privire, iar în cazul în care depistează încălcări, să obiecteze neîntârziat în modalitatea corespunzătoare.

La modul concret, din momentul înregistrării sesizării cu privire la infracțiune și până la darea soluției de începere a urmăririi penale, pot fi efectuate următoarele acțiuni procesuale cu participarea persoanei cu dizabilitate psihosocială sau intelectuală:

- cercetarea la fața locului;
- prezentarea spre recunoaștere;
- experimentul;
- examinarea corporală;
- examinarea cadavrului;
- constatarea tehnico-științifică și medico-legală.

După pornirea urmăririi penale, pot fi efectuate restul acțiunilor de urmărire penală incluse în CPP al RM (recunoașterea în calitate de bănuțit/învinit, audierea, confruntarea, numirea și efectuarea expertizei ș.a.) menite să conducă la descoperirea infracțiunii, identificarea făptuitorului și tragerea la răspundere penală a potențialilor făptași.

Prima interacțiune a avocatului cu persoana cu dizabilitate intelectuală sau psihosocială care urmează a fi recunoscută în calitate de bănuțit în comiterea unei infracțiuni, este extrem de importantă, întrucât aceasta se află într-o situație de vulnerabilitate sporită din cauza interacțiunii cu sistemul de drept penal.

Avocatul trebuie să înțeleagă că nu există întotdeauna o interacțiune ușoară cu persoanele cu dizabilități mintale sau psihosociale și aceasta din cauza reticenței societății față de aceste persoane și discriminarea lor continuă.

Este recomandat avocatului ca la prima întrevvedere să adopte față de persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale o atitudine respectuoasă și binevoitoare. Avocatul va evita să vorbească cu persoana cu dizabilitate intelectuală sau psihosocială cu voce ridicată și de pe poziție de superioritate.

Avocatul va informa persoana cu dizabilitate intelectuală sau psihosocială despre drepturile și obligațiile de care dispune în conformitate cu art. 64 CPP al RM într-o manieră calmă, accesibilă și în limba pe care o cunoaște cel mai bine.

Avocatul explică beneficiarului dreptul de a face declarații sau să refuze de a le face, atrăgându-i-se atenția că dacă refuză să dea declarații nu va suferi nici o consecință defavorabilă, iar dacă va da declarații acestea vor putea fi folosite ca mijloace de probă împotriva sa.

În cazul în care dialogul cu persoana cu dizabilitate psihosocială sau intelectuală este dificil din cauza incapacității beneficiarului de a percepe esența celor relatate, sau a stării psiho-emoționale instabile, avocatul va insista asupra acomodării rezonabile de procedură prin invitarea unui specialist psiholog sau asistent social care ar contribui la facilitarea comunicării dintre persoana cu dizabilitate intelectuală sau psihosocială și celorlalți actori ai procesului penal.

Este important de menționat că potrivit Rapoartelor raportorilor ONU pentru drepturile persoanelor cu dizabilități, ca urmare a vizitelor de monitorizare a implementării Convenției întreprinse în anii 2015, 2017, s-au atestat o serie de încălcări constante a drepturilor și libertăților persoanelor cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale în Republica Moldova, care stagnează incluziunea socială, inclusiv: stigmatizarea și excluderea persoanelor cu dizabilități, certificarea ineficientă și inechitabilă a dizabilității, lipsa de accesibilitate, rele-tratamente în privința persoanelor cu dizabilități, bariere în accesul la justiție, existența instituțiilor rezidențiale și disponibilitatea redusă de servicii sociale comunitare.

În același context, utilizarea excesivă a psihotropelor a fost raportată ca o problemă comună în instituțiile de sănătate mintală din Moldova.

Astfel, dacă bănuitul- persoană cu dizabilități intelectuale și/sau psihosociale care urmează a fi audiat pare extrem de obosit, letargic, cu reacție întârziată sau lipsit de reacție, avocatul va solicita amânarea audierii, chiar și în situația în care bănuitul,

învinuitul acceptă să dea declarații. Se recomandă avocatului să intervină către declarații organul de urmărire penală cu obiecții și un demers de a fi consultat un specialist care poate revizui tratamentul persoanei cu o eventuală informare despre efectele medicamentelor, în vederea eliminării acestei bariere.

În cazul în care bănuitul, persoana cu dizabilitate intelectuală sau psihosocială nu prezintă semnele descrise *supra* este de acord să facă declarații organului de urmărire penală dar nu știe să scrie și nici să citească, se recomandă ca audierea lui să fie efectuată prin înregistrarea audio a declarației.

La etapa de recunoaștere în calitate de învinuit vor fi respectate aceleași standarde și recomandări minime menționate *supra*.

Avocatul va ține cont de prevederile art. 142- 153 CPP al RM, că până la începerea urmăririi penale nu poate fi dispusă și efectuată expertiza, inclusiv expertiza psihiatrică. Astfel, expertiza psihiatrică medico-legală poate fi efectuată numai după pornirea urmăririi penale și după atribuirea calității de bănuît persoanei cu dizabilitate psihosocială sau intelectuală.

În conformitate cu art. 142 CPP al RM, expertiza se dispune și se efectuează, în mod obligatoriu, pentru constatarea stării psihice și fizice a bănuitolui, învinuitului, inculpatului – în cazurile în care apar îndoieli cu privire la starea de responsabilitate sau la capacitatea lor de a-și apăra de sine stătător drepturile și interesele legitime în procesul penal.

Avocatul va analiza lista de întrebări adresate expertului de către organul de urmărire penală și în caz de necesitate le va completa sau/și va solicita excluderea unora dintre ele care în mod evident lezează drepturile persoanei cu dizabilitate intelectuală sau psihosocială.

În caz de dezacord cu raportul de expertiză, neclaritatea concluziilor, concluzii contradictorii ș.a. acesta poate fi contestat prin numirea unei expertize repetate sau complexe în condițiile legii.

În cazul în care prin raportul de expertiză judiciară (medico-legală psihiatrică) se constată că bănuitul/învinuitul persoana cu dizabilitate intelectuală sau psihosocială a acționat cu responsabilitate redusă prevăzută de art. 23 (I) CP al RM, se recomandă avocatului de a analiza dacă comiterea unei infracțiuni intenționate poate fi realizată cu o

responsabilitate redusă și a formula demersurile necesare în acest sens, or pornind de la prevederile art. 23(I) CP al RM, persoana care a săvârșit o infracțiune ca urmare a unei tulburări psihice, constatată prin expertiza medicală efectuată în modul stabilit, din cauza căreia *nu-și putea da seama pe deplin de caracterul și legalitatea faptelor sale sau nu le putea dirija pe deplin* este pasibilă de responsabilitate penală redusă.

Recomandări cu referire la implementarea standardelor ce vizează acțiunile avocatului la aplicarea măsurilor cu caracter de constrângere față de persoanele cu dizabilități intelectuale sau psihosociale:

Măsurile preventive, în conformitate cu prevederile art. 175 alin.1 CPP al RM, sunt măsurile cu caracter de constrângere prin care bănuitul, învinuitul, inculpatul este împiedicat să întreprindă anumite acțiuni negative asupra desfășurării procesului penal, securității și ordinii publice sau asupra asigurării executării sentinței constituie măsuri preventive.

Ca și în privința celorlalte persoane, în privința persoanelor cu dizabilități intelectuale sau psihosociale pot fi aplicate următoarele măsuri preventive:

- obligarea de a nu părăsi localitatea;
- obligarea de a nu părăsi țara;
- garanția personală;
- garanția unei organizații;
- ridicarea provizorie a permisului de conducere a mijloacelor de transport;
- transmiterea sub supraveghere a militarului;
- transmiterea sub supraveghere a minorului;
- liberarea provizorie sub control judiciar;
- liberarea provizorie pe cauțiune;
- arestarea la domiciliu;
- arestarea preventivă.

Avocatul va pleda pentru alegerea celei mai blânde măsuri preventive capabilă să asigure buna desfășurare a procesului penal.

În cazul în care procurorul va interveni cu demers către instanța de judecată cu privire la dispunerea aplicării celei mai aspre măsuri preventive - arestul preventiv în

privința persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale, acesta este obligat ca, până la depunerea demersului la judecătorul de instrucție, să înmâneze bănuितului/învinuitului și avocatului acestuia copia demersului și a tuturor materialelor anexate la acesta. Faptul că bănuitul/învinuitul și avocatul au primit copia demersului și materialele anexate se confirmă prin semnăturile lor, cu indicarea datei și orei, pe demersul depus la judecătorul de instrucție. În cazul în care demersul sau materialele anexate nu au fost înmânate în termenul menționat, avocatul trebuie să solicite termen pentru pregătire.

Avocatul va prezenta probe împotriva argumentelor procurorului. Se recomandă depunerea de către avocat a obiecțiilor în formă scrisă împotriva demersului înaintat. În referința depusă, avocatul va analiza minuțios lipsa condițiilor care ar putea justifica aplicarea celei mai severe măsuri preventive și anume:

- 1) dacă legislația procesual-penală permite aplicarea acestei măsuri;
- 2) existența unei bănuieli rezonabile că persoana cu dizabilitate intelectuală sau psihosocială a comis infracțiunea;
- 3) riscul eschivării;
- 4) riscul de a împiedica buna desfășurare a justiției;
- 5) prevenirea săvârșirii de către persoană a unei noi infracțiuni;
- 4) riscul că punerea în libertate, va cauza dezordine publică.

Avocatul va ține cont și va atenționa că art. 14 din Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități, indică că Statele Pârți se vor asigura că persoanele cu dizabilități, în condiții de egalitate cu ceilalți, nu sunt lipsite de libertate în mod ilegal sau arbitrar și că orice lipsire de libertate se face conform legii și că *existența unei dizabilități nu va justifica în nici un fel lipsirea de libertate.*

De foarte multe ori în demersurile cu privire la aplicarea măsurii preventive sub formă de arest sau prelungirea măsurii preventive sub formă de arest, procurorii menționează că: ” *Datorită diagnosticului psihiatric al persoanei, (de ex: retard mintal moderat), sindrom psihopatiiform, persoana este periculoasă pentru societate*” motiv pentru care se solicită aplicarea arestului preventiv.

Este obligatoriu ca avocatul să intervină în asemenea cazuri pentru că atare afirmații din partea unui exponent al statului de înaltă demnitate publică este inacceptabilă și incompatibilă cu prevederile Convenției ONU privind drepturile

persoanelor cu dizabilități, a CEDO și a unui șir de acte naționale. Se recomandă avocatului ca în asemenea cazuri să fie depusă o plângere către Consiliul pentru Prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității în temeiul legii 121 cu privire la asigurarea egalității. Or, promovarea și practicarea discriminării de către autoritățile publice, reprezentanți ai autorităților publice reprezintă o formă gravă a discriminării.

Dacă persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale este supusă arestului, verificarea temeiniciei aplicării arestării preventive în privința ei prin atacarea încheierii privind arestarea preventivă reprezintă un mijloc important în realizarea apărării, pe care avocatul urmează să îl folosească. În recursul depus în interesul beneficiarului față de care s-a aplicat arestul preventiv, avocatul ar trebui să facă referire la ilegalitatea măsurii arestării preventive sau/și la netemeinicia acesteia. În acest caz, avocatul urmează să analizeze dacă arestarea preventivă a fost aplicată pentru motivele indicate de lege și dacă există sunt înlăturate toate riscurile arestului.

Dacă în perioada detenției persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale manifestă semne de rele-tratamente, avocatul va informa în scris neîntârziat procurorul și va depune o plângere în acest sens în modalitatea prevăzută de legea procesual-penală.

Se recomandă avocatului ca din momentul detenției persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale, să aibă mai multe întrevederi cu aceasta în scopul monitorizării situației acestuia cu privire la respectarea drepturilor sale și nu în ultimul rând în scop de informare cu privire la starea lui de sănătate.

În cazul în care clientul persoana cu dizabilități mintale sau psihosociale prezintă semne de acutizare a bolii, în mod obligatoriu va fi chemată ambulanța și informat de urgență procurorul. În conformitate cu art. 490 (1) CPP al RM, la constatarea faptului de îmbolnăvire a persoanei în privința căreia se efectuează urmărire penală și care se află în stare de arest, judecătorul de instrucție dispune, în temeiul demersului procurorului, *internarea ei în instituția psihiatrică, adaptată pentru deținerea persoanelor arestate, dispunând, totodată, revocarea arestului preventiv*. Despre ameliorarea ulterioară a stării sănătății persoanei internate în instituția psihiatrică, administrația instituției înștiințează imediat procurorul care conduce urmărirea penală în cauza respectivă.

Urmează a fi menționat faptul că la momentul actual în RM *lipsesc instituții psihiatrice adaptate pentru deținerea persoanelor arestate*. Aceste persoane sunt plasate în Secția de psihiatrie pentru tratament prin constrângere cu supraveghere riguroasă, care este o subdiviziune a Spitalului Clinic de psihiatrie, secție prevăzută pentru ispășirea măsurilor de constrângere cu caracter medical realizate în temeiul sentințelor judecătorești.

Când persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale are domiciliu și familie, iar izolarea lui totală nu este rațională, avocatul va solicita aplicarea arestării la domiciliu. La aplicarea arestării la domiciliu, persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale i se va explica regimul juridic și consecințele nerespectării acestei măsuri preventive. Avocatul va solicita aplicarea unui regim de condiții cât mai puțin restrictiv.

În cazul în care organul de urmărire penală intenționează să aplice față de persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale, ca măsură preventivă, declarația de nepărăsire a localității sau de nepărăsire a țării, avocatul va ține cont că în virtutea particularităților de dezvoltare și intelectuale, persoana cu dizabilități ar putea să nu înțeleagă pe deplin în ce constă declarația de nepărăsire a localității. Se recomandă în acest caz o legătura telefonică dintre avocat și client pentru menținerea permanentă a contactului și reamintirea periodică despre angajamentul asumat.

3.2 Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale la aplicarea medierii și împăcării părților în procesul penal.

Standardul 1. Avocatul trebuie să explice persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale care sunt avantajele și dezavantajele soluționării cauzei penale prin procedura împăcării, precum și care este procedura de mediere.

Standardul 2. Avocatul trebuie să refere cazul către un mediator licențiat, în situația în care va stabili că cauza penală în care este implicată persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale poate fi soluționată prin împăcare sau mediere.

Standardul 3. Avocatul are obligația de a informa prompt persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale despre orice propunere de împăcare pe care a primit-o sau despre alte discuții în acest sens, pe care le-a avut cu partea adversă.

Standardul 4. Avocatul asigură participarea activă și deplină a persoanei cu dizabilități mintale și psihosociale în procesul de decizie în privința soluționării cauzei prin mediere sau împăcare, respectând dorințele justificate și valorificând opiniile acestora.

Standardul 6. Avocatul trebuie să asiste persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale în procesul de negociere o tranzacție de împăcare și le oferă acestora consultații suficiente, instrumente și sfaturi pentru a duce la bun sfârșit negocierea.

Recomandări cu referire la implementarea standardelor ce vizează acțiunile avocatului la aplicarea medierii și împăcării părților în procesul penal:

Potrivit modificărilor operate în art. 109 CP al RM, prin LP 130 din 09.06.2016, în vigoare din 15.07.2016, împăcarea este actul de înlăturare a răspunderii penale pentru o infracțiune ușoară sau mai puțin gravă, precum și în cazurile prevăzute de procedura penală, dacă persoana *nu are antecedente penale pentru infracțiuni similare comise cu intenție sau dacă în privința sa nu a mai fost dispusă încetarea procesului penal, ca rezultat al împăcării, pentru infracțiuni similare comise cu intenție în ultimii cinci ani.*

În cazul în care bănuitul/învinuitul/inculpatul - persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale întrunește condițiile menționate supra, avocatul va iniția procedura de împăcare a părților.

Avocatul va avea un rol activ în ceea ce privește ajutorarea părților în a negocia o împăcare. Dacă persoana cu dizabilități psihosociale sau intelectuale locuiește în mediu familial se propune membrilor familiei de a negocia cu victima. În cazul în care persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale locuiește într-o instituție rezidențială cu profil psihiatric, situație des întâlnită, și nu are rude, această sarcină o va realiza avocatul.

Avocatul va îndemna persoana pe care o apără să se implice personal în negocierea împăcării care ar putea reprezenta și o posibilitate de asumare a responsabilității pentru cele comise cât și o oportunitate de reabilitare în fața victimei.

Avocatul va informa prompt clientul despre orice propunere de împăcare pe care a primit-o sau despre alte discuții în acest sens pe care le-a avut cu partea vătămată.

Avocatul va ține cont că împăcarea în principiu nu presupune în mod obligatoriu recunoașterea vinovăției și, deci, poate fi folosită ca alternativă pentru art. art.55 CP dacă aceasta o dictează cazul.

Avocatul va perfecta proiectul cererii cu privire la împăcare cu solicitarea de încetare a procesului.

Avocatul se va asigura ca partea vătămată să-și dea consimțământul la împăcare și să depună în acest sens o cerere scrisă.

Conform art.2 al Legii cu privire la mediere, medierea reprezintă o modalitate alternativă de soluționare a conflictului dintre părți pe cale amiabilă, cu ajutorul unei terțe persoane.

Medierea este posibilă atât la urmărirea penală, cât și ulterior. Totuși, se recomandă ca avocatul, dacă o consideră oportună, să recomande cât mai curând posibil apelarea la mediere. Folosirea medierii la o etapă inițială a procesului reduce efectul psihologic negativ care îl are asupra persoanelor, în deosebi asupra categoriilor vulnerabile de persoane.

Serviciile unui mediator pot fi folosite pentru a ajunge la o împăcare cu partea vătămată care ar duce la încetarea urmăririi penale sau procesului penal (art.109 CP și 276 CPP). În afară de aceasta, avocatul poate să folosească medierea și în cadrul acestor, dar și altor infracțiuni pentru a negocia o soluție pentru acțiunea civilă înaintată.

În cazul în care procesul penal nu poate înceta în temeiul art. 109 CP al RM, rezultatele medierii ar putea fi folosite pentru individualizarea pedepsei. Astfel, medierea poate „produce” fie circumstanțe pe care legea le recunoaște expres circumstanțe atenuante (căința sinceră, repararea benevolă a pagubei pricinuite sau înlăturarea daunei cauzate, contribuirea activă la descoperirea infracțiunii), fie alte împrejurări pe care judecătorul le-ar putea considera ca fiind atenuante.

În accepțiunea Legii cu privire la mediere, părți la medierea în cauzele penale sunt victima infracțiunii și făptuitorul. Înainte de mediere avocatul va analiza și discuta cazul și poziția apărării cu persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale.

Dacă se decide participarea apărătorului la mediere, iar partea vătămată are avocat, este o soluție corectă ca negocierile să aibă loc și în prezența avocatului părții vătămate.

Dacă participă la mediere, avocatul va căuta să ajungă în discuții la o soluție cât mai avantajoasă pentru clientul său, fără a periclita succesul acestor negocieri. În acest sens, avocatul va abandona stilul defensiv.

Avocatul va fi cât mai creativ în ceea ce privește necesitățile victimei și posibilele soluții. Partea vătămată nu este totdeauna orientată spre recuperarea prejudiciului. În practică, unele victime sunt de acord să se împăce cu condiția că au obținut scuze sincere din partea făptuitorului sau o promisiune a acestuia de a nu mai comite fapte ilegale pe viitor.

Interesele persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale ar avea de suferit dacă unicul impediment pentru obținerea unui acord de împăcare ar fi dificultatea acesteia să întoarcă suma pretinsă de victimă. În acest sens, avocatul ar putea acționa în sensul găsirii unei soluții potrivite (plata în rate, întocmirea unui contract de împrumut pe un termen mai îndelungat, oferirea unor servicii voluntare) sau în sensul convingerii victimei de a reduce suma pretențiilor (informarea despre probabilitatea mică de a obține prin sentință satisfacerea unor pretenții, atragerea atenției la obținerea mai rapidă a unei recompense mai mici acum, în comparație cu ceva mai mult, dar poate foarte îndepărtat etc.).

Avocatul va consulta beneficiarul în privința acceptării sau nu a unei propuneri de acord de mediere prin discutarea avantajelor și dezavantajelor acordului propus, determinarea motivelor de ce acordul ar putea să (nu) fie în interesul persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale.

Mediatorul este persoana care asistă părțile în procesul de mediere în vederea soluționării conflictului dintre ele. În cazul în care ca mediator a fost ales un avocat, acesta nu este în drept să accepte asistența sau reprezentarea ulterioară a intereselor uneia dintre părțile procesului de mediere în legătură cu conflictul mediat.

În cazul în care persoanei i se incriminează săvârșirea unei infracțiuni ușoare sau mai puțin grave, iar în cazul minorilor, și pentru o infracțiune gravă, inițiativa declanșării procedurii de mediere poate fi din partea: făptuitorului, victimei infracțiunii, organului de urmărire penală sau instanței de judecată cu acordul părților sau al uneia dintre părți, inclusiv din partea avocatului.

Medierea penală nu împiedică persoana de a renunța în orice moment la această procedură.

Conținutul medierii nu poate fi obiectul relatărilor publice. Informația obținută în procesul de mediere nu poate fi divulgată și invocată de către părți și mediator în alt proces sau în fața altor instanțe.

3.3 Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale ce are calitate de inculpat la faza de judecare a cauzei penale.

Standardul 1. Avocatul este obligat să mențină în continuare în cursul procesului penal măsuri eficiente de comunicare cu persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale, orientate spre conlucrare, și respect reciproc.

Standardul 2. Avocatul este obligat să discute cu persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale poziția de apărare, să concretizeze strategia de caz. În funcție de probele existente la dosar, admisibilitatea acestora, recunoașterea sau nerecunoașterea vinei de către inculpat avocatul împreună cu persoana ce o reprezintă vor alege procedura de judecare a cauzei (specială sau generală)

Standardul 3. Avocatul trebuie să aibă un rol activ în cadrul cercetării judecătorești, să manifeste inițiativă în administrarea probelor, necesare pentru cercetarea cauzei sub toate aspectele, să invoce nulitatea probelor în cazul în care acestea au fost acumulate cu încălcări ale normelor imperative a CPP al RM..

Standardul 4. Înainte de începerea judecării cauzei Avocatul trebuie să apeleze la ajutorul persoanelor de suport, dacă nu poate gestiona situația în aspect de comunicare și inter relaționale cu persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale. În cazul în care inculpatul nu cunoaște limba de stat să solicite participarea unui interpret/traducător.

Standardul 5. Avocatul este obligat să informeze permanent persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale despre acțiunile întreprinse, inclusiv aduce la cunoștința acesteia conținutul demersurilor înaintate și efectele acestora.

Standardul 6. Avocatul se va abține de a consulta sau acționa în numele persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale, dacă acesta urmărește scopuri ilicite sau imorale.

Standardul 7. În cazul în care persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale pe care s-a angajat să o reprezinte se deține în stare de arest , avocatul va fixa mai multe întrevederi decât în mod obișnuit pentru a se asigura de starea acestuia, condițiile de detenție, iar în caz de necesitate va interveni în modalitatea prevăzută de lege.

Standardul 8. Avocatul are obligația de păstrare a confidențialității, în ceea ce privește viața privată a persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale, precum și informațiile care i-au devenit cunoscute în timpul acordării asistenței juridice. Orice contact a avocatului cu reprezentanții mass-mediei se face cu acordul scris al beneficiarului, cu protejarea identității persoanelor care beneficiază de asistență juridică, a dreptului la viață personală și a dreptului la imagine a acestora.

Recomandări cu referire la implementarea standardului ce vizează activitatea apărătorului persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale ce are calitatea de inculpat la faza de judecare a cauzei:

Constatând că probele administrate sunt concludente și suficiente pentru a termina urmărirea penală, cu respectarea dreptului la apărare a inculpatului, după înmânarea rechizitoriului, procurorul trimite cauza în instanța de judecată competentă.

Avocatul va ține cont că în conformitate cu art. 22 CP al RM- *responsabilitatea* este starea psihologică a persoanei care are capacitatea de a înțelege caracterul prejudiciabil al faptei, precum și capacitatea de a-și manifesta voința și a-și dirija acțiunile.

Avocatul va ține cont că în conformitate cu art. 23 CP al RM- *iresponsabilitatea*- Nu este pasibilă de răspundere penală persoana care, în timpul săvârșirii unei fapte prejudiciabile, se afla în stare de iresponsabilitate, adică nu putea să-și dea seama de acțiunile ori inacțiunile sale sau nu putea să le dirijeze din cauza unei boli psihice cronice, a unei tulburări psihice temporare sau a altei stări patologice. Față de o asemenea persoană, în baza hotărârii instanței de judecată, pot fi aplicate măsuri de constrângere cu caracter medical, prevăzute de prezentul cod. Nu este pasibilă de pedeapsă persoana care, deși a săvârșit infracțiunea în stare de responsabilitate, înainte de pronunțarea sentinței de către instanța de judecată s-a îmbolnăvit de o boală psihică care a lipsit-o de posibilitatea de a-și da seama de acțiunile ori inacțiunile sale sau de a le dirija. Față de o asemenea persoană, în baza hotărârii instanței de judecată, pot fi aplicate măsuri de constrângere cu caracter medical, iar după însănătoșire – ea poate fi supusă pedepsei.

Avocatul va ține cont că în conformitate cu art. 23(I) CP al RM – *responsabilitatea redusă*- persoana care a săvârșit o infracțiune ca urmare a unei tulburări psihice, constatată prin expertiza medicală efectuată în modul stabilit, din cauza

căreia nu-și putea da seama pe deplin de caracterul și legalitatea faptelor sale sau nu le putea dirija pe deplin este posibilă de responsabilitate penală redusă.

Avocatul va ține cont de faptul că responsabilitatea constituie condiția fundamentală a vinovăției.

Dacă raportul de expertiză judiciară medico-legală psihiatrică atestă în privința inculpatului, persoană cu dizabilități intelectuale sau psihosociale starea de responsabilitate sau responsabilitate redusă prevăzută la art. 23(I) CP al RM, judecarea cauzei în prima instanță în funcție de strategia de apărare aleasă, va avea loc fie în procedură generală, fie în una din procedurile speciale, a acordului de recunoaștere a vinovăției, sau posibilitatea judecării cauzei pe baza probelor administrate în faza de urmărire penală.

Avocatul va fi diligent în alegerea procedurii de judecare a cauzei în funcție de poziția de apărare a inculpatului persoană cu dizabilități intelectuale și psihosociale, dacă aceasta recunoaște sau nu recunoaște vina în comiterea infracțiunii incriminate și dacă există suficiente probe pertinente și admisibile pentru demonstrarea vinovăției sale, dacă nu există circumstanțe care exclus urmărirea penală și precum și alte dubii rezonabile care curg în favoarea inculpatului.

Alegerea procedurii de judecare a cauzei, avantajele și dezavantajele acesteia vor fi discutate în prealabil cu inculpatul, persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale.

În cazul în care inculpatul persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale nu recunoaște vina în comiterea infracțiunii incriminate, avocatul va întocmi o referință împotriva rechizitoriului.

Avocatul va analiza dacă urmărirea penală a fost efectuată eficient, dacă acțiunile de urmărire penală au fost efectuate fără abateri de la prevederile CPP al RM, cu respectarea dreptului la apărare a inculpatului și principiului egalității armelor încălcări care prin prisma art. 251 CPP al RM, duc la nulitatea absolută a probelor obținute în așa mod.

În cazul în care avocatul identifică carențele de procedură indicate la art. 251 CPP al RM și anume: încălcarea prevederilor legale referitoare la competența după materie sau după calitatea persoanei, la sesizarea instanței, la compunerea acesteia și la

publicitatea ședinței de judecată, la participarea părților în cazurile obligatorii, la prezența interpretului, traducătorului, dacă sunt obligatorii potrivit legii, va invoca nulitatea actului procesual.

Avocatul va ține cont că nulitatea menționată supra poate fi invocată în orice etapă a procesului de către părți și se ia în considerare de instanță, inclusiv din oficiu, dacă anularea actului procedural este necesară pentru aflarea adevărului și justa soluționare a cauzei.

Avocatul își va întemeia poziția în baza art. 94 (1) CPP al RM, care prevede că: În procesul penal nu pot fi admise ca probe și, prin urmare, se exclud din dosar, nu pot fi prezentate în instanța de judecată și nu pot fi puse la baza sentinței sau a altor hotărâri judecătorești datele care au fost obținute: 3) prin încălcarea dreptului la interpret, traducător al participanților la proces.

Avocatul va analiza dacă inculpatului, persoană cu dizabilități intelectuale sau psihosociale i s-a respectat dreptul la *adaptare/acomodare rezonabilă* în cursul urmăririi penale, care trebuie să reprezinte o modificare, ajustare a sistemului pentru fiecare persoană în mod individual potrivit nevoilor sale. Această situație va fi examinată de către avocat în fiecare caz concret în funcție de nevoile persoanei cu dizabilități mintale sau psihosociale. De exemplu, atragerea în proces a unui specialist pedagog sau asistent social reprezintă o adaptare de procedură pentru inculpatul persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale care este necărturar și întâmpină dificultăți în exprimare și înțelegere. O asemenea persoană are și calitatea de garant al respectării dreptului la informare al bănuțului, învinutului cu privire la infracțiunea ce se impută, aspect care face parte din garanțiile dreptului la apărare.

În procesul de judecată va fi invitat un specialist psiholog sau asistent social când se va constata că inculpatul întâmpină dificultăți de percepție și înțelegere a celor ce se întâmplă.

Avocatul va ține cont ca întrebările adresate către inculpatul cu dizabilități intelectuale și psihosociale să fie cât mai scurte și concise.

Avocatul va fi prudent ca prin întrebările adresate de către participanții la proces să nu fie lezată demnitatea umană a persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale, obiectând de fiecare dată dacă au loc asemenea intervenții.

3.4 Asistența juridică acordată la aplicarea măsurilor de constrângere cu caracter medical față de persoanele cu dizabilități intelectuale sau psihosociale.

Standardul 1. Avocatul în mod obligatoriu va avea întrevederi cu persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale în privința căreia se solicită aplicarea măsurilor de constrângere cu caracter medical la locul de deținere a acesteia. În cadrul întrevederii avocatul va depune toate eforturile în vederea unei comunicări eficiente orientate în primul rând spre stabilirea unei relații de încredere.

Standardul 2. Avocatul trebuie să solicite ca întrevederea dintre el și client să aibă loc în condiții de confidențialitate, fără prezența reprezentanților medicali sau al persoanelor terțe.

Standardul 3. Avocatul va concretiza dacă clientul dacă dorește și este capabil să participe personal la judecarea cauzei în privința sa. În cazul în care acesta insistă la participarea sa, clientul sau după caz avocatul va întocmi o cerere prin care va solicita asigurarea prezenței sale în ședința de judecată.

Standardul 4. Avocatul trebuie să insiste asupra prezenței persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale în ședința de judecată în situația în care acesta și-a manifestat dorința și capabilitatea de a fi prezent.

Standardul 5. Avocatul are obligația de a avea un rol activ în cadrul procesului de judecată și va realiza apărarea eficient prin toate metodele neinterzise de lege.

Standardul 6. Avocatul trebuie să explice persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale într-un limbaj adaptat potrivit gradului său de înțelegere dreptul de a nu mărturisi împotriva sa și a rudelor sale și că nu poate fi silit să-și recunoască vinovăția.

Standardul 7. Avocatul va comunica persoanei cu dizabilitate intelectuală sau psihosocială într-un limbaj accesibil toate acțiunile procesuale iar în caz de dificultăți va solicita adaptare procesuală rezonabilă.

Cadrul juridic ce reglementează instituția măsurilor de constrângere cu caracter medical este definit de totalitatea normelor juridice care prevăd procedura, condițiile de aplicare și executarea acestei măsuri. Cadrul juridic reglementator cuprinde normele din

Partea generală a Codului Penal (art. 98-103) și norme de drept procesual (art. 488-503) CPP al RM.

În conformitate cu art. 488 (1) CPP al RM, măsurile de constrângere cu caracter medical, cuprinse în art.99 din Codul penal, se aplică de instanța de judecată față de persoanele care au săvârșit fapte prejudiciabile, prevăzute de legea penală, în stare de iresponsabilitate, precum și față de persoanele care s-au îmbolnăvit după săvârșirea infracțiunii de o boală psihică, din care motive ele nu-și pot da seama de acțiunile lor sau nu le pot dirija, în caz dacă aceste persoane prezintă pericol pentru societate prin natura faptei săvârșite și din cauza bolii lor.

Judecătorul judecă cauza potrivit condițiilor generale de judecare a cauzei cu participarea procurorului, apărătorului și în mod obligatoriu a reprezentantului legal al persoanei a cărei cauză urmează a fi judecată.

Avocatul prin observații proprii și discuții cu beneficiarul său va încerca să stabilească care este relația dintre inculpat și reprezentantul legal al acestuia desemnat de către organul de urmărire penală. Or, de multe ori se atestă că reprezentantul legal al persoanei a cărei cauză urmează a fi judecată, este un membru de familie, și se află în relații ostile cu acesta din cauza diagnosticului, fiind tentat din această cauză să acționeze contrar intereselor acestuia. În cazul în care beneficiarul comunică avocatului despre relația ostilă dintre acesta și reprezentantul său legal desemnat, avocatul va interveni cu o cerere de înlocuire a reprezentantului legal, ținând cont de dorința persoanei a cărei cauză se judecă.

Avocatul va solicita în toate cazurile prezența în ședința de judecată a persoanei în privința căreia urmează a fi aplicate măsurile de constrângere cu caracter medical pentru asigurarea dreptului la un proces echitabil, apărare și de acces la instanță.

Avocatul va analiza minuțios probatoriul acuzării prezentat pentru demonstrarea vinovăției persoanei în privința căreia se judecă cauza și în cazul constatării nulității probelor va face demersurile necesare în acest sens.

Pentru aplicarea măsurilor de constrângere cu caracter medical se cere întrunirea cumulativă a 3 elemente:

- acuzarea urmează să demonstreze că persoana a cărei cauză se judecă a comis fapta prejudiciabilă imputată;

- persoana a comis fapta în stare de iresponsabilitate sau a dobândit o dizabilitate intelectuală sau psihosocială după comiterea faptei;
- persoana prezintă pericolul pentru societate.

Avocatul va ține cont de prevederile art. 99 CP al RM, care indică că instanța de judecată poate să aplice următoarele măsuri de constrângere cu caracter medical, care se îmfăptuiesc de către instituțiile curative specializate ale organelor de ocrotire a sănătății:

- a) internarea într-o instituție psihiatrică cu supraveghere *obișnuită*;
- b) internarea într-o instituție psihiatrică cu supraveghere *riguroasă*.

Avocatul va ține cont în procesul de apărare de prevederile art. 100 CP al RM, că internarea într-o instituție psihiatrică *cu supraveghere obișnuită* poate fi aplicată de către instanța de judecată în privința unei persoane cu dizabilitate intelectuală sau psihosocială, care din cauza stării psihice și a caracterului faptei prejudiciabile săvârșite, are nevoie de îngrijire spitalicească și *de tratament în condiții de supraveghere obișnuită*.

Avocatul va avea în vedere că internarea într-o instituție psihiatrică *cu supraveghere riguroasă* poate fi aplicată de către instanța de judecată unei persoane cu dizabilitate intelectuală sau psihosocială, care din cauza stării psihice și a caracterului faptei prejudiciabile săvârșite, *prezintă un pericol deosebit pentru societate și are nevoie de îngrijire spitalicească și de tratament în condiții de supraveghere riguroasă*.

Prin prisma normei vizate, constatăm că gradul de pericol social al faptei prejudiciabile determină regimul de internare al persoanei cu dizabilitate intelectuală sau psihosocială- obișnuit sau riguros.

Avocatul va evidenția pe această cale că în conformitate cu art. 8 CPP al RM, sarcina probațiunii în cauzele penale este pusă în sarcina procurorului. Anume procurorul urmează să probeze și să argumenteze gradul de pericol social al persoanei pentru care solicită aplicarea măsurilor de constrângere cu caracter medical. Și doar prezenta pericolului deosebit pentru societate poate justifica internarea în instituția psihiatrică cu regim riguros, regim mult mai restrictiv decât cel obișnuit.

Avocatul va prezenta susținerile verbale în formă scrisă.

Urmare a cercetării judecătorești, instanța de judecată dacă consideră dovedită săvârșirea de către persoana cu dizabilitate mintală sau intelectuale a faptei prejudiciabile

prevăzute de legea penală în stare de iresponsabilitate și sunt întrunite toate elementele pentru aplicarea măsurii de constrângere cu caracter medical, va adopta o sentință de absolvire de pedeapsă penală , fie de absolvire de răspundere penală și aplică față de ea măsuri de constrângere cu caracter medical, indicând obligatoriu regimul.

În situația în care instanța de judecată constată că persoana prin caracterul faptei comise și starea sănătății sale nu prezintă pericol social și nu are nevoie de tratament forțat, va adopta o sentință de încetare a procesului.

În cazul în care starea de iresponsabilitate a persoanei a cărei cauză se judecă nu a fost dovedită sau maladia persoanei care a săvârșit infracțiunea nu împiedică pedepsirea ei, instanța prin sentință clasează procedura privind aplicarea măsurilor de constrângere cu caracter medical, restituind cauza procurorului.

Sarcina avocatului este de a contesta sentința cu privire la aplicarea măsurilor de constrângere cu caracter medical de fiecare dată atunci când identifică încălcarea drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale în cursul procesului desfășurat împotriva sa.

Instanțele de judecată sunt obligate să verifice legalitatea menținerii acestor persoane în continuare la tratament prin constrângere prin prisma art. 501 CPP al RM, o dată la 6 luni. Practica judiciară ne arată că judecătorul de instrucție examinează acest spectru de cauze extrem de superficial, fără a intra în esența lucrurilor având din strat o atitudine stereotipică și plină de prejudecăți față de persoanele cu dizabilități intelectuale sau psihosociale care urmează tratamentul prin constrângere.

Se atrage atenția avocații că demersurile instituțiilor medicale sunt formale și nemotivate, iar unica probă pe care își întemeiază spitalul demersul este raportul de examinare medicală, care deși sunt efectuate în diferite perioade de timp (o dată la 6 luni) cu privire la una și aceeași persoană, sunt identice ca conținut. Este evident că situația acestor persoane nu este examinată obiectiv pentru a se stabili realmente care este starea lor psihică și pericolul social existent la momentul efectuării evaluării.

Din cauza acestor carențe persistă dubii că aceste persoane nu sunt examinate de către o comise, ci doar este schimbata data din raportul de examinare medicală care urmează a fi prezentat în instanță.

Avocatul de fiecare dată va obiecta împotriva ilegalităților descrise și va argumenta caracterul arbitrar al detenției într-o instituție psihiatrică și încălcarea art. 5 paragraf 1, dreptul la libertate și siguranță. Pentru ca detenția în instituția psihiatrică să aibă un caracter legal, trebuie:

- *să fie determinat cu certitudine, printr-o expertiză medicală obiectivă, că pacientul are o tulburare mintală,*
- *tulburarea mintală trebuie să fie de așa natură și grad încât să impună tratament forțat,*
- *legalitatea tratamentului forțat continuat depinde de persistența tulburării în cauză.*

Se recomandă avocaților, la fel ca în cazurile de aplicare a tratamentului prin constrângere să solicite prezența obligatorie în ședință a persoanei în privința căreia se solicită prelungirea tratamentului prin constrângere. Argumentul reprezentantului Instituției psihiatrice cu privire la lipsa transportului și escortei ca motiv de neprezentare a persoanei în instanță încalcă dreptul la un proces echitabil al pacientului.

Avocatul va contesta cu recurs încheierile cu privire la prelungirea măsurii de constrângere cu caracter medical, iar pentru obținerea unui remediu efectiv, în cazul în care sunt evidente încălcările drepturilor omului prevăzute de CEDO, se recomandă adresarea către Curte.

3.5 Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale care are calitate de inculpat în cadrul căilor de atac.

Standardul 1. Avocatul trebuie să explice într-un mod corespunzător, într-un limbaj ușor de înțeles persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale conținutul și efectele hotărârii judecătorești.

Standardul 2. Avocatul are obligația de a explica persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale dreptul de a depune cerere de apel/recurs, dar și consecințele legale și cele aferente căilor de atac.

Standardul 3. Avocatul nu va folosi căile de atac în mod nejustificat sau pentru a obține un onorariu suplimentar.

Standardul 4. Avocatul întocmește cererea de apel/recurs în interesul persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale și acordă suport pentru ca aceasta să fie depusă în termen.

Standardul 5. Avocatul întocmește în mod obligatoriu o referință în scris la apelul/recursul făcut de alte părți.

Standardul 6. Avocatul explică persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale decizia instanței de apel/recurs și mijloacele legale de apărare disponibile în continuare.

Recomandări cu referire la implementarea standardelor ce vizează acțiunile avocatului în cadrul căilor de atac:

După pronunțarea sentinței, avocatul trebuie să comunice și să explice persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale într-un limbaj accesibil și ușor de înțeles conținutul sentinței și efectele acesteia. Avocatul trebuie să explice nu numai natura juridică și posibilitatea unui apel/recurs, dar și consecințele legale și non legale (de exemplu, timpul necesar, prezența la ședințe suplimentare etc.) ale acestuia.

Avocatul nu este în drept să întreprindă acțiuni împotriva intereselor persoanei pe care o apără și să o împiedice să-și realizeze drepturile.

Avocatul va consulta opinia persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale cu privire la soluția adoptată de instanța de judecată și în caz de dezacord o va contesta în modalitatea prevăzută de lege.

Privarea de libertate trebuie să fie o sancțiune excepțională și pe o perioadă minimă. În aplicarea detenției, trebuie să se țină cont că, alte măsuri de pedeapsă prevăzute de sancțiunea articolului incriminat nu puteau fi aplicate în cazul respectiv. În caz contrar, se va întocmi cerere de apel/recurs împotriva sentinței.

Dacă avocatul nu consideră că este necesar de a declara apel/recurs, dar persoana cu dizabilitate intelectuală sau psihosocială insistă, avocatul va întocmi cererea din numele persoanei, care, în acest caz, poate să fie semnată de către ea personal.

Dacă persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale nu dorește să declare apel/recurs, iar avocatul consideră că aceasta este în interesul lui, că în pe parcursul procesul penal s-au admis încălcări grave de procedura care afectează drepturile și libertățile fundamentale ale acestuia, sau în baza altor temeuri prevăzute de prevederile

CPP al RM, avocatul va înainta cererea respectivă și va explica dreptul acestuia de a-l înlocui cu un alt avocat în cazul în care nu este de acord cu cererea înaintată.

Avocatul va lua asupra sa eforturile de depunere a cererii de apel/recurs în toate cazurile dat fiind barierele și restricțiile cu care se confruntă persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale în realizarea drepturilor sale.

Avocatul va întocmi în mod obligatoriu o referință în scris la apelul/ recursul făcut de alte părți, indiferent dacă acesta este în favoarea sau defavoarea persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale.

Ca și în cazul instanței de fond, avocatul va explica într-un limbaj simplu și accesibil decizia instanței de apel/recurs și mijloacele legale de apărare disponibile în continuare.

Avocatul care a reprezentat persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale pe parcursul procesului până când hotărârea a devenit definitivă și irevocabilă trebuie să fie pregătit să continue reprezentarea acestuia și la etapa executării hotărârii. În special, legislația prevede posibilități de eliberare condiționată înainte de termen a persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale condamnată la privațiune de libertate. Avocatul trebuie să anunțe persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale despre această posibilitate atunci când aceasta intervine.

3.6 Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale victimă în procesul penal.

Standardul 1. Avocatul va avea întrevederi cu persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale, victimă în procesul penal și va depune toate eforturile în vederea unei comunicări eficiente orientate în primul rând spre stabilirea unei relații de încredere.

Standardul 2. Avocatul trebuie să aibă un rol activ în reprezentarea victimei și va aduna toate probele necesare în vederea unei reprezentări eficiente.

Standardul 3. Avocatul are obligația de a explica victimei persoană cu dizabilități intelectuale și psihosociale toate drepturile și obligațiile sale în cadrul procesului penal într-o manieră accesibilă pentru ea.

Standardul 4. În funcție de etapa intervenirii în proces al avocatului care acordă asistență juridică garantată de stat, consultând în prealabil dorința și părerea victimei apărătorul

trebuie să formuleze și să depună acțiune civilă în cadrul procesului penal, solicitând despăgubiri morale și materiale cauzate prin infracțiune.

Standardul 5. Avocatul trebuie să întrebe victima despre relația pe care o are cu inculpatul și în cazul în care ea evocă sentimente de frică și frustrare provocate de inculpat, se va solicita ca audierea în instanță să fie realizată cu îndepărtarea inculpatului din sala de ședințe.

Standardul 6. În caz de necesitate avocatul trebuie să solicite măsuri de adaptare/acomodare procesuală rezonabilă pentru victimă, în vederea evitării victimizării sau revictimizării ei.

Recomandări cu referire la implementarea standardelor ce vizează acțiunile avocatului la acordarea asistenței juridice persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale victimă în procesul penal:

Reușita actului de justiție și eficacitatea organelor de urmărire penală depind în mare măsură pe lângă alte probe acumulate, de declarațiile juste efectuate de către părți în cadrul urmăririi penale sau instanța de judecată. Declarațiile părții vătămate indubitabil contribuie la cercetarea sub toate aspectele, complete și obiective a circumstanțelor cauzei pentru stabilirea adevărului.

În conformitate cu art. 58 CPP al RM, se consideră *victimă* orice persoană fizică sau juridică căreia, prin infracțiune, i-au fost aduse daune morale, fizice sau materiale. Victima are un interes în cadrul procesului penal și este interesată în rezultatele acestuia. Parte vătămată este considerată persoana fizică sau juridică căreia i s-a cauzat prin infracțiune un prejudiciu moral, fizic sau material, recunoscută în această calitate, conform legii, cu acordul victimei.

Avocatul va avea în vedere că, victima, persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale face parte dintr-o categorie specifică a actorilor procesului penal.

Asigurând reprezentarea victimei, persoană cu probleme de sănătate mintală în cadrul procesului penal, avocatul va avea în vedere faptul că realizarea drepturilor acestei persoane în procesul penal ca și în alte domenii ale vieții este dificilă, din cauza discriminării, din cauza stereotipurilor și prejudecăților că simpla prezență a unui diagnostic psihic afectează credibilitatea acestor persoane.

Avocatul va ține cont că de cele mai multe ori intenția acestor persoane de a depune plângeri la poliție cu privire la comunicarea unor abuzuri în privința lor nu se soldează cu succes, pentru că cererile lor nu sunt acceptate. Iar, din cauza că majoritatea persoanelor nu pot scrie, în cele mai dese cazuri plângerile verbale rămân neinvestigate.

Avocatul va recomanda acestor persoane ca denunțul sau plângerea să fie depusă prin intermediul apelului telefonic la nr. 112 cu recomandarea de a comunica cât mai exact cele întâmplate. Urmare a apelului, poliția este obligată în aceeași zi să se deplaseze la fața locului unde va fixa faptele stabilite și în caz de necesitate va asigura cu maximă celeritate conservarea probelor relevante. Cu regret, însă, deși în privința persoanelor cu dizabilități intelectuale sau psihosociale sunt comise abuzuri evidente, rareori se ajunge la pornirea urmăririi penale și condamnarea făptașilor pentru acțiunile comise.

Avocatul va ține cont de faptul că victima/parte vătămată persoană cu dizabilități intelectuale sau psihosociale beneficiază de toate drepturile procesuale în condiții de egalitate cu ceilalți și își exercită obligațiile personal sau, prin reprezentanți. În cazul în care victima este o persoană iresponsabilă, drepturile acesteia sunt exercitate de reprezentanții ei legali în modul prevăzut de CPP al RM. Drepturile victimei decedate sunt preluate de succesorii ei.

Ar fi greu de imaginat un sistem de justiție funcțional în care declarațiile părților vătămate, a martorilor să fie lipsite de credibilitate și deci inutile pentru procesul penal.

Avocatul va evidenția ori de câte ori va fi necesar că prezența diagnosticului psihiatric nu poate fi egalat cu lipsa de credibilitate a declarațiilor victimei cu probleme de sănătate mintală.

Avocatul va ține cont că în conformitate cu art. 143 CPP al RM, pentru constatarea stării psihice a părții vătămate, dacă apar îndoieli în privința capacității persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale de a percepe just împrejurările ce au importanță pentru cauza penală și de a face declarații despre ele, dacă aceste declarații ulterior vor fi puse, în mod exclusiv sau în principal, în baza hotărârii în cauza dată, se va ordona petrecerea expertizei psihiatrice medico-legale.

La momentul luării de cunoștință cu dispunerea expertizei psihiatrice medico-legale în privința părții vătămate, persoană cu dizabilități intelectuale sau psihosociale,

Avocatul va urmări ca întrebările adresate expertului să se axeze pe elementele indicate *supra* și anume: capacitatea /incapacitatea părții vătămate de a relata corect faptele întâmplare, dacă expertizata este capabilă să perceapă just circumstanțele importante pentru cauză, dacă are sau nu predispoziție de a exagera evenimentele.

Avocatul va obiecta în cazul în care victima - persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale este supusă expertizei psihiatrice medico-legale pentru constatarea stării de responsabilitate/iresponsabilitate, or aceste elemente produc consecințe juridice doar pentru bănuیت/învinuit/inculpat.

În funcție de gravitatea și tipul infracțiunii, avocatul va formula întrebări suplimentare celor adresate de către Organul de urmărire penală expertului, pentru elucidarea tuturor circumstanțelor importante ale cauzei.

Avocatul va ține cont de faptul că prevederile art. 90 alin. 6 CPP al RM, se vor aplica corespunzător. În cazurile necesare, pentru a rezolva chestiunea dacă o persoană este capabilă să înțeleagă just circumstanțele care prezintă importanță pentru cauză și să facă în privința lor declarații juste, organul de urmărire penală, iar la cererea părților, și instanța pot invita un expert.

Înainte de a fi audiată în calitate de parte vătămată, avocatul explică persoanei cu probleme de sănătate mintală recunoscută în această calitate în modalitatea prevăzută de lege, într-un limbaj simplu și accesibil prevederile art 312-313 CP al RM, că poartă răspundere penală pentru prezentarea cu bună știință a declarației mincinoase și refuzul de a face declarații, că este obligată să facă declarații juste despre ceea ce cunoaște sub jurământ.

Avocatul explică victimei, persoanei cu dizabilități mintale sau psihosociale ce înseamnă denunțarea falsă și care sunt riscurile unui asemenea denunț.

Pe tot parcursul procesului penal victima va beneficia de măsuri de adaptare/acomodare rezonabilă procesuală pentru facilitarea dialogului și reducerea victimizării sau revictimizării ei. Avocatul va ține cont de acest fapt și anume că partea vătămată este obligată de câteva ori să facă declarații la urmărirea penală, procuratură, instanța de judecată, eventual în apel sau recurs și să retrăiască din nou emoțiile negative și frustrările anterioare. În acest sens, avocatul va face un demers cu privire la invitarea

unui psiholog care va asista partea vătămată, persoană cu dizabilități intelectuale sau psihosociale pe toată durata procesului.

În cazul în care între partea vătămată și inculpat există relații ostile, sau dacă partea vătămată s-a aflat sau se află într-o relație de dependență emoțională și psihologică față de inculpat, avocatul va solicita ca partea vătămată, persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale să fie audiată fără prezența inculpatului, cu îndepărtarea acestuia din sala de ședințe.

Avocatul va depune acțiune civilă în cadrul procesului penal cu privire la recuperarea prejudiciului material suportat și moral anexând toate probele relevante în acest sens și va opta pentru soluționarea cauzei civile în procesul penal și nu admiterea acțiunii civile în principiu, menționând că în ultimul caz există riscul de încălcare art. 6 CEDO în materie de încasare a despăgubirilor într-un termen rezonabil.

3.7 Asistența juridică garantată de stat acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale care are calitatea de martor în procesul penal.

Standardul 1. Avocatul trebuie să insiste atât la faza de urmărire penală cât și la judecarea cauzei, apel că credibilitatea unui martor cu dizabilități intelectuale sau psihosociale nu este afectată de diagnosticul psihiatric. El este capabil să dea declarații consistente, valoroase și cel mai important adevărate/juste.

Standardul 2. Avocatul are obligația de a informa martorul persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale despre toate drepturile și obligațiile sale într-un limbaj accesibil nivelului său de dezvoltare intelectuală.

Standardul 3. Avocatul are obligația de a informa martorul persoană cu dizabilități intelectuale sau psihosociale că are aceleași obligații ca și oricare altă persoană fără diagnostic psihiatric, că este obligată să se prezinte la citarea organului de urmărire penală, că poartă răspundere penală pentru darea declarațiilor false sau pentru refuzul de a da declarații.

Standardul 4. Avocatul trebuie să informeze martorul persoană cu dizabilități intelectuale sau psihosociale că el nu poate fi silit de nimeni să facă declarații contrar intereselor sale sau ale rudelor sale apropiate.

Standardul 5. Avocatul trebuie să se asigure ca înainte de audiere martorul să fie într-o stare psiho-emoțională echilibrată și să fie capabil să ofere declarații. Avocatul va încerca să-l liniștească, iar în caz de nereușită se va apela la specialiști, iar acțiunea procesuală va fi amânată.

Standardul 6. Avocatul are obligația de a interveni de fiecare dată, solicitând ca obiecțiile să fie incluse în procesul-verbal, atunci când întrebările adresate de către ofițerul de urmărire penală sau instanță poartă un caracter insultător și umilesc demnitatea martorului persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale.

Standardul 7. Avocatul trebuie să țină cont ca întrebările adresate martorului persoană cu dizabilități intelectuale sau psihosociale să fie cât mai concise fără utilizarea unor termeni juridici complecși, dar într-un limbaj accesibil dezvoltării sale intelectuale.

Standardul 8. Avocatul trebuie să țină ca durata neîntreruptă a audierii martorului persoană cu dizabilități psihosociale sau intelectuale să nu depășească limitele legale, sau să fie mult mai scurtă în funcție de situația concretă și starea psiho-emoțională a acestuia.

Recomandări cu referire la implementarea standardului ce vizează acțiunile avocatului în apărarea persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale martor în procesul penal:

În conformitate cu art. 90 (1) CPP al RM, martorul este persoana citată în această calitate de organul de urmărire penală sau de instanță, precum și persoana care face declarații, în modul prevăzut de prezentul cod, în calitate de martor. Ca martori pot fi citate persoane care posedă informații cu privire la vreo circumstanță care urmează să fie constatată în cauza penală.

Martorul, persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale este obligat să se prezinte la citarea organului de urmărire penală, iar în caz de eschivare este supus măsurilor de aducere silită.

Martorul, persoana cu dizabilități psihosociale sau intelectuale poate fi asistat de către un avocat la efectuarea tuturor acțiunilor procesuale cu participarea sa.

Avocatul va informa martorul persoană cu dizabilități intelectuale sau psihosociale că el nu poate fi silit de nimeni să facă declarații contrar intereselor sale sau ale rudelor sale apropiate.

Legea procesual-penală, (art. 90 alin.1 , pct.3 CPP al RM) prevede că nu pot fi citați și ascultați ca martori persoanele care, din cauza defectelor fizice sau psihice, nu sunt în stare să înțeleagă just împrejurările care au importanță pentru cauză și să facă referitor la ele declarații exacte și juste.

Dacă organul de urmărire penală sau instanța de judecată respinge demersul avocatului de a fi audiată o persoană cu dizabilități intelectuale sau psihosociale pe motivul că și-au format o opinie nejustificată că persoana a cărei audiere se solicită nu este capabilă de a înțelege just împrejurările și de a face declarații, opinie bazată doar pe diagnosticul psihiatric al persoanei, se recomandă avocatului de a interveni cu un demers în corespundere cu prevederile art. 143 CPP al RM.

Astfel, pentru excluderea îndoielilor în privința capacității martorului de a percepe just împrejurările ce au importanță pentru cauza penală și de a face declarații despre ele, dacă aceste declarații ulterior vor fi puse, în mod exclusiv sau în principal, în baza hotărârii în cauza dată, se va solicita petrecerea unei expertize medico-legale psihiatrice.

În practică pot fi cazuri când atât partea vătămată cât și martorii care pot comunica date importante cu privire la infracțiunea comisă suferă de o dizabilitate intelectuală sau psihosocială. În asemenea cazuri declarațiile martorilor respectivi sunt extrem de valoroase pentru aflarea adevărului, iar avocatul va evidenția aspecte legale și procesuale pentru confirmarea credibilității declarațiilor oferite.

Deși, în lumina Convenției ONU cu privire la drepturile persoanelor cu dizabilități mărturiile persoanelor cu dizabilități intelectuale sau psihosociale au aceeași forță probantă ca și a oricărei persoane, dat fiind faptul că CPP al RM nu este ajustat pe deplin la standardele internaționale, se recomandă intervenirea avocatului cu un demers de numire a unei expertize medico-legale psihiatrice în privința capacității martorului de a percepe just împrejurările ce au importanță pentru cauza penală și de a face declarații despre ele.

Avocatul va explica martorului cu probleme de sănătate mintală prevederile art 312-313 CP al RM, că poartă răspundere penală pentru prezentarea cu bună știință a declarației mincinoase și refuzul de a face declarații.

Recomandări cu referire la acordarea asistenței juridice în cadrul audierii persoanei cu dizabilități intelectuale sau psihosociale martor în procesul penal:

Declarațiile martorului sunt date orale sau scrise, depuse de acesta în cadrul audierii în condițiile CPP al RM, asupra oricăror circumstanțe care urmează să fie constatate în cauză, inclusiv asupra persoanei bănuțului, învinuțului, inculpatului, părții vătămăte și relațiilor sale cu aceștia.

Înainte ca martorul, persoana cu dizabilități intelectuale sau psihosociale să fie audiat, avocatul va ține cont de faptul că datorită vulnerabilității sale și stării sale psiho-emoționale, audierea poate fi o experiență stresantă pentru aceasta.

În cazul în care starea psiho-emoțională a martorului este instabilă în mod obligatoriu i se va acorda acomodarea procesuală rezonabilă prin invitarea unui specialist psiholog, pentru facilitarea comunicării și redobândirea echilibrului emoțional. În caz de eșec se va apela la specialiști medicali.

Persoana care efectuează acțiunea procesuală explică martorului drepturile și obligațiile prevăzute în art.90 și îl previne asupra răspunderii ce o poartă în caz de refuz de a depune declarații, precum și pentru declarații mincinoase, făcute cu bună știință și despre aceasta se face mențiune în procesul-verbal al audierii.

În mod obligatoriu, fiecare martor este întreat dacă este soț sau rudă apropiată cu vreuna din părți și în ce relații se află cu părțile. În cazul în care se dovedește a fi soț sau rudă apropiată a bănuțului, învinuțului, inculpatului, martorului i se explică dreptul de a tăcea și este întreat dacă acceptă să facă declarații.

La audierea martorului se interzice punerea întrebărilor care în mod evident urmăresc insultarea și umilirea persoanei. Avocatul va interveni de fiecare dată când întrebările adresate poartă un caracter insultător și umilesc demnitatea umană.

Martorul va fi audiat la locul desfășurării urmăririi penale sau cercetării judecătorești. În caz de necesitate, martorul poate fi audiat la locul aflării lui.

Avocatul va insista asupra faptului ca audierea martorului persoană cu dizabilități intelectuale sau psihosociale să fie efectuată în timpul zilei.

Avocatul va urmări ca durata audierii neîntrerupte a martorului persoană cu dizabilități intelectuale sau psihosociale să nu depășească 4 ore, iar durata generală, în aceeași zi, 8 ore, în situația în care starea de sănătate a acestuia permite acest lucru.

În cazul în care starea de sănătate a martorului cu o problemă de sănătate mintală se înrăutățește în timpul audierii, Avocatul va solicita întreruperea audierii cu fixarea altui termen pentru efectuarea acțiunii procesuale, iar această intervenție va reprezenta o măsură de adaptare procesuală în cadrul audierii unui martor persoană cu dizabilități intelectuale sau psihosociale..

Avocatul va urmări ca abordarea martorului și procesul de audiere să fie realizat într-o manieră calmă, simplă, clară și accesibilă.

Avocatul va atenționa organul de urmărire penală că întrebările care vor fi adresate trebuie să fie concrete și concise adaptate abilităților intelectuale ale martorului.

Avocatul va obiecta dacă vor fi adresate întrebări care nu se referă la premisa probelor și care în mod evident urmăresc scopul insultării și umilirii martorului.

Avocatul poate interveni către procuror cu o cerere de audiere a martorului , persoană cu dizabilități intelectuale și psihosociale de către judecătorul de instrucție pentru a reduce revictimizarea lui ulterioară, cu asigurarea posibilității bănuitului, învinuitului, apărătorului acestuia, părții vătămate și procurorului de a pune întrebări martorului audiat.

Capitolul IV. ASISTENȚA JURIDICĂ A PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI INTELLECTUALE ȘI PSIHOSOCIALE ÎN PROCESUL CONTRAVENȚIONAL

4.1 Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale cu statut de contravenient la faza de constatare a faptei contravenționale.

Standardul 1. Avocatul are obligația de a verifica dacă autoritatea ce examinează cauza contravențională cu implicarea persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale este îndrept să examineze și soluționeze cauza contravențională incriminată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale.

Standardul 2. Avocatul trebuie să explice persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale într-un limbaj adaptat vârstei și gradului de maturitate dreptul de a nu mărturisi împotriva sa și a rudelor sale și că nu poate fi silit să-și recunoască vinovăția.

Standardul 3. Avocatul trebuie să elucideze dacă persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale i-a fost explicat că are dreptul la apărare și verifică dacă probele obținute până la momentul intervenirii pe caz, nu au fost obținute cu încălcarea esențială a drepturilor și libertăților constituționale ale persoanei, inclusiv a dreptului la apărare sau a dreptului la interpret/traducător.

Standardul 4. Avocatul se asigură că persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale cunoaște limba de stat și face solicitarea de ai fi asigurat traducător/interpret în cazul necunoașterii. În cazul în care persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale are asociate și deficiențe de auz sau de vorbire ori dacă, din alte motive, nu se poate exprima avocatul este obligat să solicite participarea interpretului de limbaj mimico-gestual sau a unui alt specialist care va facilita înțelegerea naturii și motivelor acuzației aduse beneficiarului.

Standardul 5. Avocatul trebuie să solicite, agentului constatator informații cu referire la fapta care este imputată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale. În cazul în care se constată că persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale a săvârșit contravenția incriminată în stare de iresponsabilitate, avocatul este obligat să depună o cerere prin care va solicita încetarea procedurii contravenționale în privința clientului său.

Standardul 8. Avocatul are obligația de a evalua dacă în acțiunile persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale sunt prezente cauze care înlătură caracterul contravențional al faptei și răspunderea contravențională și solicită încetarea procedurii contravenționale.

Standardul 9. Avocatul trebuie să informeze și să consulte în detaliu persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale, cu privire la posibilitatea de a recurge la procedura de împăcare. Avocatul va oferi persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale posibilitatea de a alege sau, după caz, exprima opinia în privința oportunității de aplicare a împăcării și se asigură că recunoașterea vinovăției este susținută factual.

Standardul 10. Avocatul este obligat să se asigure că persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale a înțeles condițiile de aplicare a împăcării și consimte recurgerea la această procedură, după care pregătește proiectul acordului de împăcare și cererea privind

înlăturarea răspunderii contravenționale în legătură cu împăcarea contravenientului cu victima.

Standardul 11. Avocatul trebuie să explice persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale într-un limbaj accesibil conținutul procesului verbal de contravenției și drepturile legate de această acțiune.

Standardul 12. Avocatul are obligația de a explica persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale dreptul de a depune contestație și va oferi explicații cu referire la termenii, temeiurile și procedura de contestare. Avocatul trebuie să explice nu numai natura juridică și posibilitatea contestării, dar și consecințele legale și non legale (de exemplu, timpul necesar, prezența la ședințe suplimentare etc.) ale acestuia.

Standardul 13. Avocatul nu va contesta procesul verbal în mod nejustificat sau pentru a obține un onorariu suplimentar.

Standardul 14. Avocatul are obligația de a ține dosarul în apărare.

Recomandări cu referire la implementarea standardului ce vizează activitatea avocatului acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale cu statut de contravenient la faza de constatare a faptei contravenționale:

După intervenirea pe caz, în cel mai scurt timp, avocatul solicită, agentului constator informații cu referire la fapta care este imputată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale. În cazul în care se constată că persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale a săvârșit contravenția în stare de iresponsabilitate, avocatul depune o cerere prin care va solicita încetarea procedurii contravenționale în privința clientului său.

Avocatul are obligația de a verifica dacă autoritatea ce examinează cauza contravențională cu implicarea persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale deține competențe să soluționeze cauza contravențională incriminată beneficiarului. La toate fazele procesului contravențional avocatul, agentul constator sau după caz instanța de judecată trebuie să explice persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale în termeni pe care acesta îi înțelege conținutul procedurii contravenționale. În cursul desfășurării procesului contravențional avocatul și alți participanți urmează să folosească un limbaj

clar și să țină cont de gradul de înțelegerea a persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale, evitând folosirea limbajului strict juridic.

În procesul de acordare a asistenței juridice, avocatul se asigură că persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale înțelege caracterul acțiunilor procesuale ce se efectuează cu participarea sa, precum și că beneficiarul înțelege semnificația termenilor folosiți de participanții la proces.

Dacă avocatul are dubii în privința înțelegerii persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale despre ceea ce are loc, solicită întreruperea acțiunii și va încerca să ofere beneficiarului o explicație adecvată. În situația când dificultatea de înțelegere nu dispare, avocatul solicită implicarea unui specialist (psiholog altă persoană de suport, interpret etc.) care va facilita comunicarea și va acorda suport persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale pentru a înțelege caracterul acțiunilor procesuale ce se efectuează cu participarea sa.

La momentul intervenirii pe caz avocatul explică persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale într-un limbaj adaptat gradului de înțelegere, dreptul de a nu mărturisi împotriva sa și a rudelor sale și că nu poate fi silit să-și recunoască vinovăția.

Dacă avocatul intervine pe cauză după ce persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale a dat declarații, la prima întâlnire, avocatul întreabă beneficiarul dacă nu a fost sugestionat de agentul constatator sau alte persoane cu referire la textul mărturiilor/declarațiilor.

Avocatul verifică dacă în privința persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale nu a fost încălcată libertatea de mărturisire împotriva sa și dacă constată încălcarea acestor prevederi imperative, depune o cerere prin care solicită declararea nulității probelor respective.

Avocatul trebuie să elucideze dacă până la intervenirea pe caz, persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale i-a fost explicat că are dreptul la apărare și verifică dacă probele obținute până la momentul intervenirii pe caz nu au fost obținute cu încălcarea esențială a drepturilor și libertăților constituționale ale persoanei, inclusiv a dreptului la apărare sau a dreptului la interpret/traducător. În cazul identificării situațiilor de obținere a probelor cu încălcarea art. 425 alin (6) Cod Contravențional depune o cerere cu referire la nulitatea probelor respective.

Potrivit prevederilor Codului contravențional, procesul contravențional se desfășoară în limba de stat. Persoanele care nu posedă sau nu vorbesc limba de stat au dreptul de a lua cunoștință de toate actele și materialele dosarului și de a vorbi în fața autorității competente să soluționeze cauza contravențională prin interpret.

În cadrul interviului, avocatul trebuie să se asigure că persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale cunoaște limba de stat și face solicitarea de a-i fi asigurat traducător/interpret în cazul necunoașterii. În cazul în care traducătorul/interpretul nu asigură o traducere ce îi permite c persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale să înțeleagă în mod detaliat natura și motivele acuzației ce i se aduce, avocatul solicită agentului constatatator/instanței de judecată întreruperea acțiunii și schimbarea/înlocuirea acestuia. După caz, avocatul consemnează în procesul verbal obiecțiile ce țin de asigurarea traducerii, calitatea acesteia, refuzul de a schimba translatorul și alte încălcări depistate.

În cazul în care persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale are asociate și deficiențe auditive sau de vorbire avocatul va face solicitarea de a-i fi asigurat interpret al limbajului mimico - gestual sau un alt specialist care va facilita înțelegerea naturii și motivelor acuzației aduse. Dacă autoritatea este în imposibilitate de a asigura participarea specialiștilor indicați sau specialistul prezent nu acordă persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale o asistență completă, avocatul solicită agentului constatatator/instanței de judecată întreruperea acțiunii, după caz schimbarea/înlocuirea acestuia. După caz, avocatul consemnează în procesul verbal obiecțiile ce țin de asigurarea asistenței acordate de specialist persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale, calitatea acesteia, refuzul de a asigura prezența, schimba/ înlocui specialistul și alte încălcări depistate.

Avocatul trebuie să analizeze materialele cauzei și elucidează dacă persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale nu a fost urmărit sau sancționat pentru fapta imputată. dacă

În funcție de circumstanțele cauzei avocatul trebuie să determine consecutivitatea și volumul prezentării probelor acumulate de către avocat în interesul persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale, reieșind din tactica apărării, pe care acesta urmează să o coordoneze cu persoana reprezentată.

Avocatul persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale ce are statut de contravenient este în drept de a administra probe prin solicitarea și prezentarea de obiecte, documente și informații, prin solicitarea opiniei specialiștilor pentru explicarea chestiunilor care necesită cunoștințe speciale precum și a certificatelor, caracteristicilor și a altor documente din diverse organe și instituții.

În cazul în care tactica de apărare consultată cu persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale reclamă audierea unor martori, avocatul inițiază convorbiri cu persoanele respective asupra faptului dacă acestea sunt de acord să fie audiate în modul stabilit de lege și solicită audierea acestora în cadrul procesului contravențional.

Avocatul are obligația de a verifica fiecare probă. De exemplu, în cadrul cercetării corpurilor delictu avocatul trebuie să verifice cât de adecvat sunt reflectate particularitățile de importanță probatorie a acestor obiecte în procesele-verbale respective.

În calitatea sa de participant la realizarea acțiunilor procesuale avocatul evaluează necesitatea de a solicita aplicarea mijloacelor tehnico-științifice, în vederea fixării ordinii și conținutului acțiunii, de a înainta cereri și demersuri cu referire la introducerea în procesul-verbal a anumitor informații pe care le consideră relevante, de a solicita expunerea observațiilor sale în procesul-verbal.

Avocatul nu este în drept de a se refuza de la semnarea procesului-verbal privind acțiunea la care a participat, însă în caz că nu este de acord cu aspectele consemnate, avocatul are obligația de consemna obiecțiile pe care le are.

Avocatul trebuie să evaluează dacă în acțiunile persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale sunt prezente cauze care înlătură caracterul contravențional al faptei și răspunderea contravențională. În cazul în care se constată că fapta a fost săvârșită în starea de iresponsabilitate, legitima apărare, starea de extremă necesitate sau prin constrângere fizică și/sau psihică ori în prezența riscului întemeiat, cazul fortuit avocatul depune o cerere prin care va solicita încetarea procedurii contravenționale.

Conform art. 26 al Codului Contravențional înlăturarea răspunderii contravenționale pentru fapta ce conține elementele constitutive ale contravenției are loc în cazul: renunțării benevole la săvârșirea contravenției; stării de iresponsabilitate; contravenției neînsemnate, tentativei; împăcării victimei cu făptuitorul; încheierii

tranzacției conform Legii cu privire la mediere; prescripției răspunderii contravenționale; amnistiei.

Avocatul trebuie să evalueze dacă în cauza pe care o reprezintă sunt prezente situațiile ce înlătură răspunderii contravenționale și în cazul existenței unei asemenea situații depune o cerere prin care solicită înlăturarea răspunderii contravenționale.

În situația în care se constată că pentru fapta incriminată este posibilă împăcarea victimei cu făptuitorul, avocatul informează și consultă în detaliu persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale cu privire la posibilitatea de a recurge la procedura de împăcare. Explicația oferită de avocat va fi formulată într-un limbaj clar și adaptat nivelului de înțelegere a persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale.

În procesul de consultare avocatul explică persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale că împăcarea se aplică atunci când contravenientul recunoaște faptele și circumstanțele care i se impută. Avocatul oferă persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale posibilitatea de a alege sau, după caz, exprima opinia în privința oportunității de aplicare a împăcării și se asigură că recunoașterea vinovăției este susținută factual.

Avocatul se asigură că persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale a înțeles condițiile de aplicare a împăcării și consimte recurgerea la această procedură, după care va pregăti proiectul acordului de împăcare și cererea privind înlăturarea răspunderii contravenționale în legătură cu împăcarea contravenientului cu victima.

Conform prevederilor art. 30 alin (2) și (4) din Codul Contravențional, termenul general de prescripție a răspunderii contravenționale este de 12 luni, dar se reduce la jumătate pentru persoanele care la data săvârșirii contravenției erau minore. Termenul de prescripție curge de la data săvârșirii contravenției. Avocatul analizează materialele cauzei contravenționale și stabilește dacă fapta incriminată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale nu este prescrisă. În cazul expirării termenului de atragere la răspundere contravențională avocatul depune o cerere privind încetarea procesului contravențional în privința clientului său.

Fapta contravențională imputată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale se va individualiza prin procesul verbal de contravenție. La etapa încheierii procesului verbal de contravenției avocatul explică persoanei cu dizabilități intelectuale și

psihosociale într-un limbaj accesibil conținutul acestui act și drepturile legate de această acțiune.

Avocatul indică în procesul verbal de contravenție obiecțiile sale. Avocatul trebuie să explice persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale că odată cu aducerea la cunoștință a procesului verbal de contravenție și decizie agentului constator, persoana respectivă are obligația de a executa decizia și de a suporta consecințele aplicării acestei măsuri de constrângere statală. Totodată, avocatul va explica persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale că din momentul în care a făcut cunoștință cu procesul verbal de contravenție apare dreptul persoanei sancționate de a contesta/ataca actul juridic respectiv.

După primirea procesului verbal de contravenție avocatul explică persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale dreptul de a depune contestație și oferă o explicație cu referire la termenii, temeiurile și procedura de contestare. Avocatul trebuie să explice nu numai natura juridică și posibilitatea contestării, dar și consecințele legale și non legale (de exemplu, timpul necesar, prezența la ședințe suplimentare etc.) ale acestuia.

Avocatul are obligația de a evalua dacă agentul constator a clarificat pe deplin și obiectiv împrejurările cazului, în baza probelor acumulate, respectând strict principiile de bază ale dreptului contravențional și ale procedurii contravenționale. Astfel, este necesar să se evalueze dacă agentul constator a stabilit următoarele elemente: a fost sau nu încălcată norma materială a dreptului contravențional; este prezentă vinovăția făptuitorului; făptuitorul este sau nu subiect al răspunderii contravenționale; sunt prezente careva circumstanțe atenuante ale faptei etc. Totodată, avocatul are obligația de a analiza dacă decizia agentului constator cu privire la aplicarea sancțiunii contravenționale derivă din norma contravențională care incriminează fapta.

După ce a evaluat dacă sunt temeiuri de contestare avocatul explică persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale posibilitățile de contestare.

După consultări, dacă persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale dorește să conteste procesul verbal de contravenție, în termen de 15 zile, avocatul întocmește contestația în interesul persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale și îi oferă suport la depunere.

Avocatul nu va contesta procesul verbal în mod nejustificat sau pentru a obține un onorariu suplimentar. Dacă persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale nu dorește să conteste procesul verbal de contravenție, iar avocatul consideră că aceasta este în interesul lui, avocatul va înainta contestația respectivă și va explica dreptul acestuia de a-l înlocui cu un alt avocat în cazul în care nu este de acord cu cererea înaintată.

În situația în care persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale nu dorește să conteste procesul verbal de contravenție și avocatul constată că o asemenea poziție nu lezează interesele beneficiarului, avocatul explică modul cum poate fi executată sancțiunea.

4.2 Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale cu statut de contravenient în cadrul judecării cauzei contravenționale.

Standardul 1. Avocatul trebuie să consulte cu persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale strategia de caz.

Standardul 2. Avocatul trebuie să aibă un rol activ în cadrul cercetării judecătorești, să manifeste inițiativă în administrarea probelor, necesare pentru cercetarea cauzei sub toate aspectele.

Standardul 3. Avocatul are obligația de a pregăti din timp o listă de întrebări ce urmează a fi adresate agentului constator, specialistului sau martorilor.

Standardul 4. Avocatul trebuie să organizeze apărarea și pledoaria în așa fel încât să abordeze interesele persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale, să descrie problematica cauzei din perspectiva acestuia și să mențină cercetările axate pe necesitățile lui, inclusiv prin indicarea consecințelor la diferite soluții.

Recomandări cu referire la implementarea standardului ce vizează activitatea avocatului acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale cu statut de contravenient în cadrul judecării cauzei contravenționale:

Până la începerea examinării cauzei în fond, avocatul trebuie să se asigure că desfășurarea procesului va avea loc în condiții optime. În acest sens, avocatul poate

insista ca procesul judiciar să se desfășoare nu în biroul personal al judecătorului, dar în sala de judecată special amenajată pentru desfășurarea procesului.

Codul contravențional prevede posibilitatea examinării cauzei contravenționale în lipsa contravenientului legal citat. Avocatul va cere judecarea cauzei în lipsa persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale dacă interesele acestuia o cer și dacă beneficiarul a consimțit acest lucru.

Dacă persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale își exprimă acordul de a participa la examinarea cauzei și dacă aceasta nu contravine intereselor lui avocatul asigură ca beneficiarul să aștepte începerea ședinței într-un loc separat de alți participanți, pentru ca să nu fie expus intimidării, limbajului ofensiv sau abuzului.

În cadrul cercetării judecătorești, avocatul are un rol activ, manifestă inițiativă în administrarea probelor, necesare pentru cercetarea cauzei sub toate aspectele.

Avocatul trebuie să prezinte toate probele admisibile și favorabile persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale și intereselor acestuia.

În cadrul cercetării judecătorești pot fi dispuse expertize și audiat expertul, examinate corpurile delictelor, cercetate documentele, procesele-verbale cu privire la percheziție, la ridicarea obiectelor și documentelor, la cercetarea la fața locului, înregistrările audio sau video, fotografiile, constatările tehnico-științifice și medico-legale, raportul de expertiză. Dacă instanța a respins anumite întrebări ale părților și, astfel, circumstanțele cauzei n-au fost cercetate suficient de complet, avocatul va face referire la această circumstanță în pledoarie, dar și în recurs.

Avocatul va obiecta atunci când cineva din participanții la proces încearcă să intimideze persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale, pun întrebări sugestive care conțin în sine răspunsul și întrebările la care se poate răspunde prin da sau nu.

Avocatul trebuie să organizeze apărarea și pledoaria în așa fel încât să abordeze interesele persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale, să descrie problematica cauzei din perspectiva acestuia și să mențină cercetările axate pe necesitățile lui, inclusiv prin indicarea consecințelor la diferite soluții.

Se recomandă avocaților să elaboreze pledoaria/sușinerile verbale în formă scrisă și să le prezinte instanței de judecată.

Avocatul este obligat să adopte în cadrul pledoariei o poziție în privința soluției cazului, ținând cont ca recomandările făcute în privința măsurilor și sancțiunilor, în afară de faptul că trebuie să fie legale, să fie răspunsuri constructive și personalizate în funcție de faptele comise, ținându-se cont de principiul proporționalității, vârsta, bunăstarea și dezvoltarea fizică și psihică a persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale, precum și de circumstanțele cazului. Soluția propusă ar trebui să vizeze și așa necesități, cum ar fi dreptul la incluziune socială a persoanelor cu dizabilități, formare profesională, angajare, reabilitare și reinsertie.

Avocatul va face cunoștință cu procesul verbal al ședinței și în caz de necesitate va înainta obiecții.

4.3 Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale în cadrul exercitării căilor de atac.

Standardul 1. Avocatul trebuie să explice corespunzător, într-un limbaj ușor de înțeles persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale conținutul și efectele hotărârii judecătorești contravenționale.

Standardul 2. Avocatul are obligația de a explica persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale dreptul de a depune cerere de recurs, dar și consecințele legale și cele aferente căilor de atac.

Standardul 3. Avocatul are obligația de a nu va folosi căile de atac în mod nejustificat sau pentru a obține un onorariu suplimentar.

Standardul 4. Avocatul trebuie să întocmească cererea de recurs în interesul persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale și să acorde suport pentru ca aceasta să fie depusă în termen.

Standardul 5. Avocatul este obligat să elaboreze o referință în scris la recursul făcut de alte părți.

Standardul 6. Avocatul explică persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale decizia instanței de recurs și modul de punere în executare.

Recomandări cu referire la implementarea standardului ce vizează acțiunile avocatului în cadrul căilor de atac:

În procesul acordării asistenței juridice garantate de stat în cadrul căilor de atac avocatul va aplica în mod corespunzător recomandările formulate la secțiunea ce vizează căile de atac în procesul penal.

După pronunțarea hotărârii contravenționale, avocatul trebuie să explice persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale natura juridică și posibilitatea recursului.

Dacă persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale, după consultările care le-a avut cu avocatul, dorește să declare recurs, avocatul întocmește cererea în interesul beneficiarului, sau, după caz, îl ajută pe acesta să întocmească cererea.

Dacă persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale nu dorește să declare recurs, iar avocatul consideră că aceasta este în interesul lui, avocatul depune cererea respectivă și explică dreptul acestuia de a-l înlocui cu un alt avocat în cazul în care nu este de acord cu cererea înaintată.

Dacă recursul a fost declarat de altă parte implicată în proces (agentul constator, victima/partea vătămată) avocatul este obligat să pregătească o referință în scris la recursul depus.

După adoptarea hotărârii de către instanța de recurs avocatul explică persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale hotărârea și mijloacele legale de apărare disponibile în continuare. După ce și-a executat obligațiile pe care le are față de persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale, avocatul solicită beneficiarului să ofere opiniile lor în privința serviciilor prestate.

4.4 Asistența juridică acordată persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale la faza de executare a sancțiunilor contravenționale:

Standardul 1. Avocatul trebuie să comunice persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale data la care hotărârea judecătorească devine executorie

Standardul 2. Avocatul are obligația de a aduce la cunoștința persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale, modul de executare a sancțiunii contravenționale aplicate.

Standardul 3. Avocatul facilitează ca persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale să obțină rechizitele bancare pe care urmează a fi achitată amenda și aduce la cunoștința clientului denumirea/adresa instituțiilor financiare care recepționează astfel de plăți.

Standardul 4. Avocatul nu va susține o poziție contrară cu poziției persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale, cu excepția cazurilor contrare normelor legale și deontologice.

Recomandări cu referire la implementarea standardului ce vizează acțiunile avocatului la faza de executare a sancțiunilor contravenționale:

După ce actul de aplicare a sancțiunilor contravenționale dobândește caracter irevocabil, avocatul explică persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale modul de executare a sancțiunii contravenționale aplicate.

Dacă în privința persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale a fost sancțiunea sub forma muncii neremunerate în folosul comunității, avocatul explică beneficiarului care este biroul de probațiune la care urmează să se adreseze beneficiarul pentru a executa sancțiunea și oferă datele de contact a acestei instituții.

În situația în care în privința contravenientului a fost aplicată amenda, avocatul înștiințează beneficiarul că acesta este în drept să achite jumătate din amenda stabilită, dacă o plătește în cel mult 72 de ore din momentul stabilirii ei. În acest caz, se consideră că sancțiunea amenzii este executată integral.

Dacă contravenientul consimte achitarea amenzii în termen de 72 ore, avocatul va facilita ca beneficiarul să obțină rechizitele bancare pe care urmează a fi achitată amenda și va aduce la cunoștința clientului denumirea/adresa instituțiilor financiare care recepționează astfel de plăți.

Avocatul trebuie să avertizeze persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale că în termen de 10 zile de la data rămânerii definitive a hotărârii judecătorești, președintele instanței trimite dispoziția de executare a hotărârii, împreună cu o copie de pe hotărârea definitivă, autorității însărcinată cu punerea în executare a hotărârii conform prevederilor legislației de executare. În cazul în care cauza a fost judecată cu recurs, la copia de pe hotărâre se anexează copia de pe decizia instanței de recurs. Astfel, beneficiarul va fi citat de autoritatea însărcinată cu punerea în executare a hotărârii și obligat a se prezenta la data și ora stabilită.

Dacă în cursul executării sancțiunii contravenționale apar careva problemele legate de executare, avocatul explică persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale că este în drept să facă o solicitare/demers către instanța emitentă a hotărârii definitive cu privire la explicarea suspiciunilor și neclarităților la executarea hotărârii judecătorești.

Avocatul comunică persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale că împotriva actelor de executare silită a sancțiunilor contravenționale se poate face contestație, conform normelor Codului de executare și descrie într-un limbaj accesibil potrivit gradului de înțelegere, pașii ce pot fi urmați în procesul de contestare.

În procesul de informare a persoanei cu dizabilități intelectuale și psihosociale, avocatul ține cont de obligația sa de a se asigura că îi oferă beneficiarului informația necesară pentru a lua o decizie informată cu referire la executarea sancțiunii contravenționale, inclusiv îi oferă ghidare și consultare.